

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

DIŞ TİCARETTE LİBERALLEŞMENİN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ:
AZERBAYCAN ÜZERİNE BİR İNCELEME

(Yüksek Lisans Tezi)

706886

MURAD DAVUDOV

106886

DANIŞMAN:
Prof. Dr. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU

İSTANBUL 2001

TC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	
LİBERALLEŞME VE DIŞ TİCARET TEORİLERİ	
1.1 Liberalleşmenin Tanımı	3
1.2 İktisat Okulları ve Ekonomik Liberalleşme	4
1.2.1 Merkantilizm ve Dış Ticaret	4
1.2.2 Klasik Okul ve Dış Ticaret Teorisi	6
1.2.2.1 Mutlak Üstünlükler Teorisi	7
1.2.2.2 Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	7
1.2.3 Neo-Klasik Okul ve Dış Ticaret Teorisi	8
BÖLÜM 2	
DIŞ TİCARETE YÖNELİK POLİTİKALAR	
2.1 Dış Ticaret Politikaları	10
2.1.1 İthal İkamesine Yönelik Politikalar	10
2.1.2 İhracata Dönük Politikalar	12
2.1.3. Yeni Korumacılık	13
BÖLÜM 3	
LİBERASYONUN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ	
3.1 Tüketim Etkisi	15
3.2 Üretim Etkisi	16
3.3 Gelir Dağılımı Etkisi	17
3.4 Ölçek Ekonomilere Etkisi	17
3.5 Rekabet Etkisi	18
3.6 Büyüme Etkisi	18
3.7 Mali Gelir Etkisi	19

3.8 İstihdam Etkisi	20
3.9 Ödemeler Dengesi Etkisi	20

BÖLÜM 4

AZERBAYCAN' DA EKONOMİK LIBERALLEŞME VE DIŞ TİCARET

4.1 Piyasa Ekonomisinin Temel Özellikleri	22
4.1.1 Geçiş Ekonomisi	23
4.2 Azerbaycan Ekonomisi	25
4.2.1 Genel Ekonomik Durum	25
4.3 Bağımsızlık Sonrası Ülke Ekonomisinde Liberalleşme Eğilimleri	33
4.3.1 Fiyat Serbestleşmesi	33
4.3.2 Özelleştirme	35
4.3.3 Üretim	36
4.3.4 Ekonomik Büyüme	38
4.3.5 Mali Gelir	41
4.3.6 İstihdam	43
4.3.7 Gelir Dağılımı	47
4.3.8 Dış Ticaret Göstergeleri ve Ödemeler Dengesi	50
4.3.9 Uluslararası Rekabet Gücü	58
4.3.9.1 Azerbaycan' ın Uluslararası Rekabet Gücünün Hesaplanması	64
a) Görelî İhracat Payları Yöntemi	64
b) İhracat – İthalat Payları Yöntemi	66
4.4 Azerbaycan - Türkiye Ekonomik İlişkileri	72
SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER	81
EK 1	85
KAYNAKLAR	100

GİRİŞ

Geçen yüz yılın sonlarına doğru daha sık söz edilmeye başlanan küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimleri ister istemez beraberinde ticari liberalleşmeyi de getirmiştir. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması Çerçevesinde 1947-1994 yılları arasında gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla dünya ticaretinin liberalleşmesi adına somut adımlar atılmıştır.

Tezin ilk bölümünde bu sürecin tarihi kökleri incelenmiş, farklı iktisat ekollerinin liberalleşme, serbest ticaret ve ülkeler arasında yapılacak ticarete bakışları incelenmiştir. Merkantilist, Klasik ve Neo-Klasik okulların uluslararası ticarete bakış açıları irdelenmiştir.

Bu sürecin hangi aşamalardan geçtiğini, hangi politikalara göre yapıldığı, uygulanmış ve günümüzde de uygulanmakta olan politikalar ikinci bölümde ele alınmıştır. Aynı zamanda yanlış uygulamaların etkileri ve dünya tecrübeleri anlatılmıştır.

Serbest ticaretin geçerli olduğu bir ortamda karşılıklı ticaret yapan ülkelerin ekonomilerine olabilecek etkiler tezin üçüncü bölümünde incelenmiştir. Bunlar tüketim, üretim, gelir, büyüme, istihdam, ödemeler bilançosu ve refah düzeyi gibi başlıklar altında sunulmuştur.

Geçen yüz yılın sonuna doğru Doğu Bloku' nun dağılması siyasi anlamda olduğu kadar ekonomik anlamda da küçümsenmeyecek kadar önemli bir olaydı. Dünya ile bütünleşmeyi hızlandırılması ve bu ülkelerin ekonomik potansiyellerinin doğru yönlendirilmesi bir anlamda dünya ticareti adına gerekli koşul olarak ortaya çıkmaktaydı. Geçiş ekonomileri olarak gündeme gelen eski Sovyet ve Doğu Avrupa ülkeleri bütün dikkatleri üzerlerine çekmiş, dışa açılmanın ve liberalleşmenin etkilerini yavaş yavaş hissetmekteydiler. Uluslararası platforma çıkan bu ülkeler kendi doğal ve beşeri kaynakları ile dikkat merkezindeydiler. Bu bağlamda tezin son bölümünde geçiş ekonomisine sahip ülke olan ve 1990 yılında bağımsızlığını ilan etmiş Azerbaycan

Cumhuriyeti ele alınmıştır. Ülkenin on yıllık gelişim süreci mercek altına alınmış, mevcut ekonomik durumu anlatılmış ayrıca mal gruplarına göre Azerbaycan' ın Uluslararası Rekabet Gücü hesaplanmıştır.

Son olarak ortak coğrafi ve kültürel tarafların söz konusu olduğu Türkiye Cumhuriyeti ile olan ekonomik ilişkiler araştırılmıştır.

Ayrıca bu çalışmamda değerli katkılarından dolayı tez danışmanım Prof. Dr. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU hocama teşekkürü borç bilirim.

BÖLÜM 1

LİBERALLEŞME VE DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Bu bölümde liberalleşmenin tanımı ve farklı iktisat ekollerinin yaklaşımları incelenecektir. Liberalleşmenin dış ticaretle olan ilişkileri ele alınacaktır.

1.1 Liberalleşmenin Tanımı

Liberalizm politik faaliyetlerin söz konusu olduğu hallerde, dini inançlarda ve ekonomik yaşamda individualizmi, özgürlüğü ve toleransı benimsemiş akımları belirten genel kelimedir¹.

Aynı zamanda, geniş ölçüde sıkılaştırılmış kontrolleri azaltan bir politika olarak da tanımlanabilir. Tam bir serbestleşme hemen hemen tüm ticari korumaların elimine edilmesi ve sistemde sıfıra yakın olması demektir².

Liberalleşme bütün sektör ve piyasalar için kullanılabilirse de, daha çok dış ticarete kullanılan bir terimdir. İthalatta gümrük tarifelerinin ve kotaların azaltılması ile ithalat işlemlerinin serbestleştirilmesi; diğer bir deyişle korumacılığın azaltılmasıdır³.

İktisadi Liberalizm

İktisadi liberalizm, Büyük Sanayi Devrimi çağında İngiltere' de doğmuştur. İngiliz liberalleri, fizyokratlardan Vincent' in "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" sözünü, iktisat politikasına ana ilke olarak benimsemişlerdi. Whigler ile 1830' da onların yerini alan Liberal Parti, dış ticarete Merkantilizm' e son verilmesini ve serbest mübadele sistemine geçilmesini hedef tutmuşlardır.

¹ Bir Numara Yatırım, **Ekonomi Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, s.844.

² Arif KÖYBAŞI, **Küreselleşme ve Bölgeselleşme Hareketlerinin Serbest Dış Ticaret Üzerine Etkileri**, M.Ü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s.10'dan Armeane M.Choksi and Demetris Papageorgiu, **Economic Liberalization in Developing Countries**, New York: Basil Blackwell, 1986, s.118.

³ Halil SEYİDOĞLU, **Ekonomik Terimler: Ansiklopedik Sözlük**, Güzem Can Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1999, s.364

Liberal Parti' nin paralelinde, Manchester Okulu da aynı amacın gerçekleşmesine çalışmıştır. Liberalizm, dış ticarete serbestleşmeyi 1846 da İngiltere'nin tahıldan aldığı gümrük vergilerini kaldırmasıyla kazanmıştır. Cobden' in 1860 da Üçüncü Napolyon ile imzaladığı ticaret sözleşmesi, serbest mübadele rejimine hızlı gelişme olanağı sağlamıştır. Liberalizm, On Dokuzuncu Yüzyıl sonlarına doğru gelişmeye başlamıştır⁴.

İktisadi Liberalizmin öncülüğünü yapmış iktisatçılar, iş adamları ve politikacılardan bazıları şunlardır: Adam Smith, David Ricardo, Jeremy Bentham, Richard Gobden ve John Stuart Mill⁵.

1.2 İktisat Okulları ve Ekonomik Liberalleşme

1.2.1 Merkantilizm ve Dış Ticaret

Merkantilizm XV - XVIII yüzyılları arasında Avrupa' da feodalizmin çözülüp ulusal devletlerin kurulmaya başladığı ve sanayi kapitalizmine öncülük eden ticari kapitalizmin geliştiği bir dönemdir. Bu anlayışta bir ulusun zenginliği, sahip olunan değerli madenlerin miktarına bağlıdır. Bu nedenle ulusal devletlerin dış ticarete uyguladıkları temel politika değerli maden stoklarının olarak ölçüsünde çoğaltılmasına dayalıdır. Merkantilist anlayışta dış ticaret yoluyla bir ülkenin zenginleşmesi, ancak diğer ülkelerin fakirleşmesi sonucunda gerçekleşebilir. Dış ticaret, maliyetin üstünde bir artı değer elde edilebileceği bir saha olmaktadır. Bu nedenle özellikle koloni ticaretinin devlet koruması altında yapılması ve ticaretin güvenceye alınması önem kazanmaktadır. Öte yandan Merkantilizmin salt değerli madenlere yönelik dış ticaret politikasını acele bir yargı ile yüzeyde bir görüş olarak benimsememek gerekir. Ülkedeki değerli maden stoklarının artırılması, temelde dış ticaret bilançosunun devamlı olarak fazla verilmesine bağlıdır. Bunun için de dış alımın sınırlandırılmasının yanı sıra, dış satımı arttırabilmek için tarımın geliştirilmesi, sanayi ürünlerinin

⁴ Akbank, **Ekonomi Ansiklopedisi**, Akbank Yayınları, İstanbul, s.572

⁵ Bir Numara Yatırım, **a.g.e**, s.844.

çeşitlendirilmesi ve dış pazarların elde tutulması gerekir. Bu amaçlara ulaşmak için, doğal olarak, yerli üretimin dış rekabetten korunması ve ticaretin düzenlenmesi zorunludur⁶.

Ticari sermaye, toptan ticarete ve dış ticarete tekele sahipti. Devletin bu tekele olumlu bakmasının nedeni deniz aşırı ülkelerde ticaretin yüksek risk taşıması ve bu sayede de ülkeye önemli miktarda bir gelirin sağlanmasıydı. Ticari sermaye sahiplerinin, ülkeye sağladıkları gelir karşılığında dış ticaretteki riski azaltmak için devletten iki talepleri olmuştu. Bunların birisi yeni keşfedilen yerlerin sömürgeleştirilmesi diğeri ise sahip oldukları tekellerin devlet gücüyle korunması idi. Merkantilistler, tüccarın kârının ulusal çıkarla özdeş olduğunu ve ülkenin gücünü teşkil ettiğini ileri sürüyorlardı⁷.

Dış ticaret sorunu ile ilgili ilk teorik görüşleri merkantilistlerin aktif ve pasif ticari bilançosu değerlendirmelerinde rastlanmaktadır. Merkantilistler, mal ihracat ve ithalatının ve bu akımlardan doğan alacak ve borçların karşılaştırılmasını ticaret bilançosu olarak adlandırmışlar ve milli servetin artışı için dış ticaret bilançosunun daima aktif olması gerektiğini savunmuşlardır⁸.

Avrupa ülkeleri, ticari kapitalizmin ilk örneklerini sunan merkantilizmden etkilenmiş olmakla birlikte her birisi farklı iktisat politikası sistemleri oluşturmuşlardır. Bu farklı okullar esas itibariyle dört grupta toplanabilir: İngiliz-Hollanda okulu, serbest ticarete ve üretime önem vermiştir. Fransız okulu, koruyucu dış ticaret politikası ve devlet eliyle sanayileşmeyi desteklemiştir. Alman okulu, devlet maliyesi yönetimi konularına önem vermişlerdir. İtalyan-İspanyol okulu, daha çok parayla ilgili konular üzerinde durmuşlar. Alman ve Fransız tarzı merkantilizm devleti daha fazla ön plana alıp merkezleştiren bir yapıya sahip olmuştur⁹.

⁶ Tamer İŞGÜDEN ve Müfit AKYÜZ, *Uluslararası İktisat*, Evrim Kitapevi, İstanbul, 1990, s.3-4

⁷ Gülsen KAZGAN, *İktisadi Düşünce*, İstanbul Remzi Kitapevi, Üçüncü Baskı, 1984, s.29.

⁸ Onur KUMBARACIBAŞI, *Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi*, Kalite Matbaası, Ankara, 1976, s.19' den G. Stavenhagen, "Geschichte der Wirtschaftstheorie", Göttingen, 1964

⁹ Arif KÖYBAŞI, *a.g.e.*, s.7

Sanayi devriminden sonra Merkantilizmin yerine liberal görüşler geçmeye başladı. Merkantilizm 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerini Klâsik Liberalizme bırakmış oldular¹⁰.

1.2.2 Klasik Düşünce ve Dış Ticaret Teorileri

1776 yılında yayınlanan "Adam Smith' in "Milletlerin Zenginliği" adlı eseriyle birlikte doğan klasik düşünce bu ekolün yazarları tarafından zenginleştirilmiştir. Klasiklere göre ekonomiyi dengeye getiren ana koşul rekabettir. Bu da liberal bir politika sonucu olabilir. Yani devletin asli görevi rekabet sağlayıcı düzenlemeler yapmak ve rekabeti önleyici her tür engeli ortadan kaldırmaktır¹¹.

Klasik iktisatçılar dış ticaretin, ticarete katılan tüm ülkeler için yararlı olacağını öne sürmüşlerdir. Klasikler analizlerinde konuyu sadece arz yönünden ele almışlardır (klasikler hangi ülkenin hangi malların üretiminde uzmanlaşacağı konusu üzerinde dururken, dış ticaretin talep yönünü ihmal ettiklerinden, klasik dış ticaret teorilerine aynı zamanda arz yönlü dış ticaret teorileri de denilmektedir). Klasikler dış ticaretin ülke ekonomisine yararlarını açıklarken A.Smith' in "mutlak üstünlükler" ve D. Ricardo' nun "karşılaştırmalı üstünlükler" teorilerini öne sürmüşlerdir¹².

Uluslararası ticaret teorisinin temel sorunlarından biri, dış ticareti neyin belirlediği sorusunun cevabını bulmaktır. Diğer bir deyişle "ülkeler ticaret yaparak nasıl kazanç sağlarlar?" Bu soru, klasik İngiliz iktisatçıları tarafından mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükler veya karşılaştırmalı maliyetler teorisi ile cevaplanmaya çalışılmıştır¹³.

¹⁰ Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulamalar**, Geliştirilmiş 13.baskı, İstanbul 1999, s. 15

¹¹ Zeynel DİNLER, **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, 4.baskı, Bursa, 1998, s. 280

¹² a.g.e., s. 462

¹³ Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi**, Beta yayınları, 3.baskı, İstanbul 1996, s.9-10

1.2.2.1 Mutlak Üstünlükler Teorisi

Adam Smith' e göre ülkeler kapalı ekonomi durumuna göre daha karlı olduğu için dış ticaret yaparlar. Bir ülke bir malı diğerine göre mutlak olarak daha ucuz ürettiyorsa, o malın üretiminde uzmanlaşarak, buna karşılık mutlak üstünlüğe sahip olmadığı malların üretim ve ihracatını üstünlüğe sahip ülkeye bırakmalıdır. Bu şekilde uluslararası uzmanlaşma sonucunda, üretim faktörleri ülkeler arasında daha etkin bir şekilde kullanılacak ve dünya üretiminde artış sağlanacaktır¹⁴. Bu felsefenin üç temel unsuru olan "homo economicus" (ekonomik düşünen ve davranan kişi), "görünmez el" (doğal düzen) ve laissez-faire (bırakınız yapsınlar) ilkeler ışığında devletin görevleri şu şekilde kısıtlanabilir:

- Ekonomiyi dış etkilere karşı korumak,
- Bireylerin bir birilerine hükmetmesini önlemek,
- Toplumsal ihtiyaçları karşılamak (bireylerin gücünü aşan ve karlı olmayan hastane, yol, köprü gibi yatırımları yapmak).

Bu görevlerin dışında devlet ekonomik hayata müdahale etmemelidir¹⁵. Smith serbest ticaret taraftandır ve dış ticaret teorisi görüşlerinde de liberalisttir. Koruyucu gümrüklerin kaldırılmasını ve yalnızca serbest ticaret sayesinde uluslararası işbölümünün gerçekleşebileceğini savunmuştur.

1.2.2.2 Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Günümüzden yaklaşık bir buçuk asır önce uluslararası ticareti neyin belirlediğine ilk mantıklı cevabı, "1817 yılında yayınlanan "Politik Ekonominin Kuralları ve Vergileme" isimli kitabında İngiliz iktisatçı David Ricardo vermiştir¹⁶.

Ricardo, bir ülkenin bir malda mutlak olarak dezavantajlı olmasına, diğer bir deyişle bu malın üretiminde mutlak üstünlüğün olmamasına rağmen, ülkeler

¹⁴ Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.12

¹⁵ Onur KUMBARACIBAŞI, a.g.e., s. 25

¹⁶ Rıdvan KARLUK, a.g.e., s.13

arasında ticaretin yapılabileceği ve bu ticaretten her iki ülkenin de karlı çıkabileceğini göstermiştir. Ricardo' ya göre her iki malın üretiminde mutlak olarak dezavantajlı olan ülke, daha az dezavantaja sahip olduğu malı üretilip ihraç ederse, bu malın üretim ve ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olur. Diğer taraftan da bu ülke, daha fazla mutlak dezavantajı olduğu malın üretimini durduracağı için, bu malı ithal edecektir¹⁷.

1.2.3. Neo – Klasikler ve Dış Ticaret Teorisi

İkinci Dünya Savaşından sonra geliştirilen ve Klasik okul geleneklerinin devamı olan neo-klasik ekol liberalizmin ve buna bağlı olarak da piyasa ekonomisinin ekonomik sistemi düzenleyen temel faktör olduğunu savunmaktadır¹⁸.

Neo-klasik iktisatçılar klasiklerin dış ticaret modellerine ulaştırma maliyetlerini de eklemişlerdir. "Karşılıklı Talep Yasası" nı ortaya atmakla, bir ülkenin arzını, iki ülkeli bir modelde, diğer ülkenin talebi belirler yaklaşımını getirmişlerdir¹⁹.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi yine neo-klasikler tarafından yeniden ele alınmış istatistik yöntemler ve gelecekle ilgili beklentisel değişikliklerin modele katılmasıyla dinamik süreç, ticaretteki devamlılık açıklanmıştır. Sadece emeği girdi olarak kullanan bir teorinin eksikliği göz önünde tutularak diğer üretim faktörleri ve bu faktörlerin maliyetleri modele ilave edilmiştir. Bu aşamada artık hem nispi üretim teçhizatı, hem de beşeri sermaye ve fırsat maliyeti gibi son derece önemli kavramlar teoriye ilave edilmiştir. Artık üretim faktör tercihleri, üretim olanakları, ekonomik ve mali etkinlik konularının ayrıntılı olarak ele alınması, üretim teorilerini belli bir olgunluğa erişmesine katkıda

¹⁷ Rıdvan KARLUK, a.g.e, s.13

¹⁸ Halil SEYİDOĞLU, Ekonomik Terimler: Ansiklopedik Sözlük, Güzem Can Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1999, s.428

¹⁹ Sema KALAYCIOĞLU, Dış Ticarete Korumacılık ve Liberasyon: Teori ve Dünyadaki Uygulamalar, Beta Yayınları, İstanbul, 1991, s. 15

bulunmuştur. Marjinal fayda, marjinal maliyet ve ticaret hadlerini mallar ve ülkeler itibarı ile açıklamaya başlamıştır²⁰.

Neo – klasik teori çerçevesinde ekonomik politika önerileri bakımından ağırlık uluslararası ticaretin büyüme üzerindeki, yurtdışı ekonomi üzerindeki etkiler inceleme yönünde olmuştur²¹.

²⁰ Sema KALAYCIOĞLU, a.g.e., s.15

²¹ Çelik KURDOĞLU, **Dış Ticaret ve Teknik Seçimi**, Ankara Üniversitesi Yayınları No: 381, Ankara, 1975, s.14

BÖLÜM 2

DIŞ TİCARETE YÖNELİK POLİTİKALAR

Bu bölümde ithalat ve ihracat yönlü politikalar ele alınacak, XIX yüzyılın ikinci yarısında gündeme gelen yeni korumacılık politikaları incelenecektir. Bu politikaların pozitif ve negatif etkileri tartışılacaktır.

2.1 Dış Ticaret Politikaları

Geleneksel dış ticaret teorisine göre, her ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşırsa dış ticaret yoluyla dünya üretimi artar ve her ülke bu artıştan payını alır. Bu durum gelişmiş ülkeler için söz konusudur. Az gelişmiş ülkelere bakıldığında doğal kaynakların talebi ve arzı yönünden yetersiz oldukları görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı XIX yüzyılda öne sürülen dış ticaret modellerinin az gelişmiş ülkeler için geçerli olması güçtür²².

Bunun yanında, dış ticaretle ilgili politikalar ithal ikamesi ve ihracata dönük olmak üzere iki ana grup altında toplanabilir. İthal ikamesi daha çok yeni sanayileşmiş ülkeler için uygulanmış ve iç piyasaların yabancı mallardan devralacak endüstrinin kurulması ile kendini göstermiştir. Bunun devamı olarak az gelişmiş ülkeler daha sonra ihracata dönük sanayileşmeye yönelmişlerdir²³.

2.1.1 İthal İkamesine Yönelik Politikalar

Genelde iç talebi yerli üretimle karşılamayı öngören bir stratejidir ve ihracatın kısıtlanmasını öngörür²⁴. Çoğu zaman devlet müdahalesi kaçınılmaz olur ve fiyat mekanizmasının işleyişi engellenir. Bu durum ithalat ve ihracat arasındaki efektif değişim oranı ile ifade edebilir. Şöyle ki, ithalat / ihracat >1 ise

²² Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s.600

²³ a.g.e., s. 601

²⁴ Mia MIKIC, *International Trade*, Macmillan, London 1998, s.416

iç piyasada üretim daha avantajlıdır ve ithalat yönlü gelişme stratejisi uygulanmaktadır²⁵.

1950 li yıllarda bir çok gelişmekte olan ülkenin baş vurduğu bu yöntem, ithal ettiği malların iç piyasada üretimini sağlamakla döviz tasarruf etmeyi amaçlamaktaydı. Yüksek oranlı dış koruma önlemleri, ülkenin uyguladığı iktisat politikalarında da serbestlik derecesini arttırmaktaydı. Döviz fiyatı ve faiz haddi serbest piyasa değerinden ayrı ve düşük tutulmaktaydı. Ülke bu politika araçlarının yardımıyla, yatırımların GSMH' ya oranını yükseltebilmekteydi. Böylece iç fiyat yapısı dış dünyadan soyutlanmakta; yüksek oranlı dış koruma olmasaydı yaşayamayacak olan bir çok sanayi dalı ve firmalar karlı biçimde yaşama olanağı bulmuşlardı²⁶.

Bu modelde hükümet müdahaleleri söz konusu olduğundan ekonomide kaynak dağılımı bozulabilir. Geçici koruma hedeflenmiş olması faiz, kur ve fiyatların belli ölçüde baskı altında olmasını gerektirmektedir. Bu durumun geçici olduğu söylene de çoğunlukla devamlı olduğu görülmüştür.

İlk başta tüketim mallarında başlanan endüstrileşme bu stratejinin "kolay yönüdür"²⁷. Bunun nedeni döviz tasarrufunun iç üretimle sağlanması ve dış açık sorununun çözüleceği beklentisidir.

İç talebin yetersizliğinin gelişmeyi imkansız kılması ve gelir dağılımına negatif etkileri bu modele yöneltilen eleştirilerin en önemlisidir. Gelir dağılımının bozulması, işsizliğin artması ve verimlilik düşüşü de söz konusudur. Korumanın merkezi planlamaya götürebileceği, hammadde, ara mallarda ve teknolojiye dışa bağımlılığın büyümeyi frenleyeceği de eklenirse dış piyasaya açılması durumunda amaçlananın tersi gerçekleşebilir. Yani GSMH artışı daha da düşebilir²⁸.

²⁵ Mia MIKIC, a.g.e., s.417

²⁶ Gülten KAZGAN, a.g.e., s.83

²⁷ Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s. 603

²⁸ Mia MIKIC, a.g.e.,s. 417

Bunun yanında kaynak israfı, dış borç artışı, ihracat endüstrisine karşı doğan çarpıklık da eleştiriler arasında sıralanabilir²⁹.

Gelişmiş ülkelerin de bu aşamayı geçtiklerini düşünürsek “neden bazı ülkeler bundan kazançlı bazıları ise zararlı çıkarlar” sorusu ortaya çıkar. Sebep olarak, zamanında ekonominin dışa açılmasının sağlanamaması ve ya bu dışa açılmanın ani olması sonucu ekonominin şoka girmesi gösterilebilir. Sübvansiyon politikalarının isabetli yapılamaması da bir diğer neden olarak gösterilebilir³⁰.

2.1.2 İhracata Dönük Sanayileşme

İthal ikamesinin karşıtı bir model olarak tanımlanabilir. İhracat serbest ve özendirilmiştir. Bu ne tam ithal ikamesi, ne de tamamen ihracata dayalı bir stratejidir. Çünkü bu stratejide iç ve dış piyasaların olanakları aynıdır. Bu bağlamda ihracatı fazla olan ülkenin geliri de fazladır³¹.

Geleneksel Keynesci iktisat politikalarının hem krizden sorumlu tutulması hem de kriz karşısında çaresiz görünmesi iktisat politikalarının liberal eksene kaymasına neden olmuştur. 1970’ li yıllardan itibaren özellikle dış ekonomik ilişkilerde egemen anlayış serbest ve liberal bir ekonomi yönünde değişmiştir.

Başka bir deyişle, 1980’ li yılların genel karakteri ulusal ekonomilerde serbestleşme ve artan rekabetin yanısıra uluslararası ekonomik ilişkilerde liberalleşme, pazarların bütünleşmesi ve rekabetin kızışması olarak tanımlanabilir³².

Bunun yanında diğer iktisatçıların fikrince liberalleşme sonucu gelir artışının ana nedeni devlet müdahaleleridir. Hükümetlerin aktif sanayi politikaları izlemeleri bunu sağlayacaktır. Sonuç itibariyle bu gelişme ihracat

²⁹ Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s. 604

³⁰ Mia MIKIC, a.g.e., s. 418

³¹ a.g.e., s. 419

³² İstanbul Ticaret Odası, Dış Ticarete Liberalleşme ve İthalat Eğilimleri, İTO Yayınları, No: 1994-27, İstanbul 1994, s.12

yönlü sanayileşme politikalarının ürünüdür. Gelişme ve ihracat arasında mevcut olan bağıllık hangisinin diğerine neden olduğu tartışmasını ortaya çıkarmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ihracat karşıtı fikirlerin ortaya çıkmasının asıl nedeni de bu olmuştur. "OECD 1993 raporunda"³³ ihracat ile gelişme arasında ilişkiye dikkat çekilmiştir.

Doğu Asya ülkelerinin hızlı gelişimi iç rekabetin ihracata destek olması ile açıklanmıştır. Bu durumda "gelişmişlik dış ticarete neden olmuştur" kanısına varılmaktadır. Gelişmişlik teorisinin üzerinde durduğu teknoloji, bilgi ve yatırım dış ticarete de kaynak oluşturmaktadır³⁴.

Bu modelde dış ticaret politikasının temel işlevi kurulan ve ileride kurulacak olan endüstrileri dış piyasanın rekabetine hazırlamaktır. "Genç endüstri" bir süre dış rekabetten korunsa da asıl hedef liberal bir dış ticaret rejimi uygulayarak ulusal ekonominin dünya ekonomisi ile bütünleşmesini sağlamaktır. Tam bir dışa açılma dış ticarete olduğu kadar kambiyo rejimi ve uluslararası sermaye akımlarında da serbestleşmeyi gerektirir³⁵.

2.1.3 Yeni Korumacılık veya Stratejik Ticaret Teorisi

Sanayileşmiş ülkelerde ticareti kısıtlayıcı politikaların tarifelerden tarife dışı araçlara kayması yeni korumacılık anlayışını gündeme getirmiştir. II. Dünya Savaşından sonra dış ticarete liberalleşmeye giden bu ülkeler geçen süre zarfında bir takım anlaşmalarla dış ticaretin serbestleşmesini sağlamışlardır.

Bunun yanında yeni kurulan sanayi dallarının korunması gerektiği kabul edilmiş, temel mesajı "ihracat teşviki için ithalat koruması" olan stratejik ticaret teorisi ortaya atılmıştır. Bu politikaların öngördüğü stratejiler çerçevesinde devlet, ülkedeki oligopolistik firmalara uluslararası piyasalarda daha fazla pay sağlamak için destek vermelidir. Devlet bu desteği koruma, sübvansiyon ve

³³ Mia MIKIC, a.g.e., s.419

³⁴ a.g.e., s.419

³⁵ Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s.605-607

diğer yöntemlerle sağlar. Aynı tip uygulama başka ülkeler tarafından da uygulanabileceği için bu bir stratejik oyundur³⁶.

Yeni korumacılığın en belirgin özelliklerinden bir tanesi, sınırlı sayıda sektörle, daha doğrusu sınırlı sayıda ürünle (tekstil, elektronik aletler, ayakkabı, gemi inşası ve otomobil gibi) ve bu ürünleri ihraç eden sınırlı sayıda ülke ile (özellikle Japonya ve yeni sanayileşen ülkeler) ile sınırlı kalmış olmasıdır. Gelişmiş ülkelerin uyguladığı korumacı politikaların, kalkınmada ihracata dayalı strateji benimsemiş olan yeni sanayileşen ülkeleri çeşitli açılardan olumsuz yönde etkilediği açıktır³⁷.

Uluslararası işbölümünün yaygınlaşması ve bunun üretim aşamalarına göre gerçekleşmeye başlaması direkt yabancı sermaye yatırımlarının serbest dolaşımına ve az gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bunun da asıl nedeni ucuz işgücü ve bundan doğan yüksek rekabet imkanıdır. Bu bakımdan gelişmiş ülkelerin uygulamakta olduğu yeni korumacılık stratejisi az gelişmiş ülkelerin ihracat imkanlarını önemli ölçüde sınırlamaktadır. Bu ülkelerin ithal ikamesinden ihracata dönük kalkınma modeline geçmeleri ve bunda başarıları büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin sanayi mallarına karşı uygulamakta oldukları korumaya bağlıdır³⁸.

³⁶ Sema KALAYCIOĞLU, a.g.e., s.20-21

³⁷ Nazım ENGİN, Uluslararası Ticarete Korumacılık Eğilimleri, İTO yayınları No:1992-4, İstanbul, 1992, s.70

³⁸ Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s. 613-614

BÖLÜM 3

LİBERASYONUN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Bu bölümde serbest dış ticaretin, ithalat ve ihracatın, ülke ekonomisine, pozitif ve negatif etkilerini savunan görüşler incelenecektir. Az gelişmişlik ve gelişmişlikten ileri gelen etkiler bu çerçevede ele alınacaktır.

3.1 Tüketim Etkisi

İthalat açısından daha serbest ticaretin faydalarından bazıları daha düşük maliyetli ithal mallarının tüketilmesi fırsatından kaynaklanmaktadır³⁹.

Kişiler tüketici olarak düşük fiyattan doğrudan doğruya kazançlı çıkmaktadır. Esasen tüketicilere giden kazancın bir kısmı iç üreticilerden yapılan transferlerden kaynaklanır. Şöyle ki, ithalatı yapılan malların fiyatlarının içeride üretilen mallardan daha ucuz olması, yüksek mal fiyatından faydalanan iç üreticilerin kazançlarından bir kısmının tüketicilere transfer edilmesine yol açacaktır. İthalatta, daha önce var olan tarifelerin kaldırılması söz konusu olduğundan, tüketici, devlet hazinesinde oluşacak kayıp sonucu ortaya çıkan kazanç transferlerinden yararlanacaktır. Daha önce ithalatta miktar sınırlaması mevcut olduğunu düşünürsek, kotaların dağıtılması şekline bağlı olarak bunlardan yararlananlardan yapılan transferler de üretici kazancını oluşturacaktır. Ancak buradaki önemli nokta tüketicilerin toplam kazancının bu gruplardan yapılan transferi geçmesi ve genel olarak ülkenin net bir kazanç elde etmesi olacaktır⁴⁰.

Ticaretin liberalleşmesi sonucu tüketicilerin ithal ve yerli mallardan sağladıkları fayda artar(korumacılıkta tüketicinin ürün çeşitlendirme imkanlarının

³⁹ Şahin AKKAYA, Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Uluslararası Rekabet, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul, 1992 s.133

⁴⁰ a.g.e., s.133

sınırlandırılması ve ihtiyaçların karaborsadan karşılamak zorunda kalmış olması bu faydayı azaltmaktaydı). Yeni görelî fiyatlar, farklı mal bileşimlerine olan talebi artırır. Bu durum, genelde kaynak dağılımını etkiler. Sonuçta tüketicinin daha geniş bir mal seçim listesine sahip olmasını sağlayan liberalleşme toplumun refah düzeyini de yükseltir⁴¹.

3.2 Üretim Etkisi

Dış ticaretin serbestleşmesi nedeniyle oluşan ithalat artışı, ülke içinde yerleşik kurumların yaptıkları üretim ve istihdamda bir azalış meydana getirecektir. Tam istihdam koşulları altında kısa dönem karakterli bu etkilerin yerini, uzun dönemde, kaynakların ithal ikamesi endüstrilerinden ihracat endüstrilerine aktarıldığında ortaya çıkan ekonomik faydalar alacaktır⁴².

Bu etki uzun dönemde şu şekilde ortaya çıkmaktadır. Esasen etkin olmayan iç üretim ithalatla yer değiştirerek emek, toprak ve sermaye gibi üretim faktörleri ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu endüstrilerde yani, ihracat endüstrilerinde, kullanılmaya başlanacaktır⁴³.

Tam rekabet şartlarının mevcut olduğu bir ekonomide, üretimde emek ve sermaye faktörleri kullanılıyor. Üretilen mallar, ihraç edilebilir mallar, ithal edilebilir ve dış ticarete konu olmayan mallar olarak ayrıldığında, ticaretin serbestleştirilmesinin üretim ve istihdam üzerindeki etkileri daha ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkacaktır⁴⁴.

Korumacılık sonucu ortaya çıkan fiyat tabanlı önlemler üretici rantını artırır. Bu uygulama sonucu, iç pazarın kapasitesi düşükse, üretici korunmuş olur. Bu getirinin ortaya çıkması ölçek ekonomilerinin varlığı ile anlatılabilir. Eğer iç pazar çok büyükse, korumacılık ters yönde etki yapar, üretici rantı oluşmaz.

⁴¹ Mia MIKIC, a.g.e., s.425

⁴² Şahin AKKAYA , a.g.e., s.71.

⁴³ a.g.e., s.25

⁴⁴ Şahin AKKAYA , a.g.e., s.5-16

Bunun dışında korumacılık, yerel piyasaya yabancıların girmesini engelleyerek, rekabeti azaltır⁴⁵.

Liberalleşmede ise daha fazla girdi ve teknoloji, daha fazla iç rekabet, rasyonel piyasa yapısı ve büyümeye gerekli ortam sağlanmış olur. Bunun sonucu üretim olanakları eğrisi sağa kayar. Uzun dönemde gelişmenin sürekliliği ise gereken insan kaynağının ve ekipmanın sağlanması ile mümkün olabilir⁴⁶.

3.3 Gelir Dağılımı Etkisi

Dış ticarete serbestleşme, genel etkisi itibarıyla ülkenin yararına olsa bile, farklı gelir grupları arasında gelirin yeniden dağılımına yol açacaktır. Burada iki farklı etki oluşacaktır. Bu etkilerden ilki, uzun dönem düzenleme süreci içinde geçici olarak oluşan "daha düşük gelirler" ile ithal ikameci sektörde istihdam edilen bazı üretim faktörlerinin katlanmak zorunda kaldığı geçiş dönemi düzenleme mahiyetindedir. Bu geçiş dönemi sırasında oluşan gelir dağılımı etkisine, düzenleme süreci sonrasında oluşan, değişik gruplar arasında meydana gelen gelir dağılımı etkisini de eklemek gerektir⁴⁷. Uzun dönemde ortaya çıkması beklenen değişimin pozitif olması, liberalleşmenin hukuki altyapısına ve kaynak yeterliliğine bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

3.4 Ölçek Ekonomilere Etkisi

İktisatçılar genellikle bir ürünün üretildiği firmalarla ilgili olarak, daha büyük fabrikalar ve fabrikaların birleşmesi yoluyla maliyetlerin azalmasına izin veren geleneksel anlamdaki ölçek ekonomileriyle ilgilenmişlerdir. Bu etki iki şekilde ortaya çıkar. Bunlar dikey ve yatay uzmanlaşma olarak tanımlanabilir. Şöyle ki, imalat etkinliğindeki iyileşmeler, belirli bir malın üretiminde elde edilen

⁴⁵ Mia MIKIC, a.g.e., s.425

⁴⁶ a.g.e., s.426

⁴⁷ a.g.e., s.30-34

deneyimin daha iyi iş performansına ve gelişmiş çalışma organizasyonuna yol açmasından dolayı meydana gelecektir (yatay uzmanlaşma). Nihai ürünün satışları arttıkça, parçaların ve girdilerin her biri ölçek ekonomilerinden faydalanarak ayrı fabrikalarda üretilebilecektir. Bunun sonucu birim maliyeti azalacak ve toplumun kazançları artacaktır(dikey uzmanlaşma)⁴⁸.

3.5 Rekabet Etkisi

İhracata yönelik bir sanayileşme modelinde dış ticaret politikalarının temel işlevi, kurulan ve ileride kurulacak olan endüstrileri dış piyasanın rekabetine hazırlamaktır. İhracata yönelik sanayileşme, koruyuculuk yerine dış rekabeti temel aldığı için, üretici davranışlarında ve üretimi yapısında önemli değişimler gerektirir. Dış rekabet, monopolleri kırar, işadamlarını sürekli olarak kaliteyi iyileştirecek ve fiyatları düşürecek biçimde yeni yöntemler araştırmaya zorlar. Bu da ekonomiye daha büyük bir dinamizm kazandırır ve gelişmeyi hızlandırır. Rekabetle teknolojik gelişme arasında da daima doğrusal yönde yakın bir ilişki vardır⁴⁹.

3.6 Büyüme Etkisi

Keynes' ci kuramın dış ticarete uygulanmasında, atıl kapasite ve işsizliğin bulunduğu açık bir ekonomide, diğer harcamalar (tüketim, yatırım ve kamu) gibi ihracat artışından kaynaklanan harcama artışının da milli harcamaların katlanarak arttıracağını gösterir. Şöyle ki, reel üretim bir çarpan katsayısı kadar artar. Başka bir deyişle, durgun bir ekonomide ihracatın artışı, reel üretim artışını uyarak büyümeye geçişi sağlayan öğelerden biridir⁵⁰.

Öte yandan dış ticaretin sağlayacağı dinamik etkilerin de kalkınmayı hızlandıracağı ileri sürülmüştür. Özellikle az gelişmişliğin kısır çemberlerini

⁴⁸ Şahin AKKAYA, a.g.e., s.98-103.

⁴⁹ Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s.605

⁵⁰ Gülten KAZGAN, a.g.e., s. 42

kırmanın dıştan etkilerle gerçekleşebileceğini savunanlar, serbest ticaretin sermaye birikimini hızlandırıcı, teknolojik açığı kapatıcı, verimliliği ve geliri arttırıcı sonuçlar yaratacağına inanmışlardır⁵¹.

3.7 Mali Gelir Etkisi

Ticari liberalleşme sonucu yüksek oranlı ticari vergilerden elde edilen gelirler azalır ve tarife indirimlerine gidilir. Özellikle Sosyalist ülkeler ekonomide ticari akımları düzenlemek amacıyla kullandıkları tarifelere fazla güvenmelerine rağmen yüksek oranlı ticari vergiler uygulamışlardır. Çünkü bu gelir çeşidi ihmal edilemeyecek kadar büyüktür. Ticari liberalleşme beraberinde potansiyel zarar ve kazancı getirmektedir. Zararlar dolaysız ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrılabilir. Doğrudan zararlar ticari vergilerdeki azalmalardan kaynaklanır. Dolaylı zararlar ise yapısal düzenlemelerden ileri gelir. Korumanın söz konusu olmadığı durumlarda endüstrilerde durgunluk yaşanır ya da üretim tamamen durur. Bu da vergi ödemelerini ve işçi gelirlerinden alınan vergilerin azalmasına neden olur. Potansiyel mali gelirlerde, eğer ekonomide ticari liberalleşme gerçekleşmişse, daha hızlı büyümenin olması beklenir. Bu da vergilendirilebilen kazancın artması demektir⁵².

Günümüzde eski Sosyalist ülkelerinin dışa açılması sonucu gelirlerinde ortaya çıkan artış giderlerine göre azaldı. Dünya Bankası 1996 yılı gelişme raporuna göre⁵³ geçiş ekonomilerde ticari vergi gelirlerinin sadece 1/3 ü toplanabiliyor.

Ticari vergi gelirlerindeki bu düşüş ekonomilerin geçişi finanse etme yeteneğini ters yönde etkilemiş, bütçe açığı büyümüştür. Önemli gelir kaynakları olan tarifeler ve diğer ticari kazançların, liberalleşme ve devlet kontrolünün kalkması sonucu, azalması önemli etken olarak görülebilir. Politik olarak ticari

⁵¹ Onur KUMBARACIBAŞI, a.g.e., s.174

⁵² Mia MIKIC, a.g.e., s.427

⁵³ a.g.e., s.427

vergilerin gelir vergilerinden daha cazip olması bu vergilerin gelir kaynağı olarak görülmesine neden olmuştur. Bazı eski Sosyalist ülkeler (Polonya, Macaristan, Slovenya ve Hırvatistan) kamu giderlerini finanse edebilmeleri için geçici sabit ithalat vergilerine baş vurmuşlardır⁵⁴.

3.8 İstihdam Etkileri

İthal ikamesi savunucularının en büyük yanılgıları bu yöntemle istihdamı korudukları yönündedir. Aslında ithal ikamesi kısa dönemde istihdamı korumasına karşılık uygun ayarlama politikalarına oranla maliyeti fazladır. Bu durum liberalleşme sonucu ortaya çıkacak dengeye bağlıdır. Teoriye göre ihracattaki genişleme ve dışa açık ekonominin daha hızlı büyümesi önce korunan sektörlerdeki istihdam fazlasını emer. Fakat pratikte “geçiş işsizliği” olasılığı her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle de faktör akışkanlığı zayıf olduğu ve ücret esnekliğinin olmadığı eski Sovyet cumhuriyetleri için bu söylenebilir. Bu sorunun giderilmesi ise faktör akışkanlığını arttırmakla mümkündür⁵⁵.

3.9 Ödemeler Dengesi Etkisi

Liberalleşmenin her zaman döviz kuru devalüasyonu ile birlikte seyretmesine rağmen geçiş ekonomilerde cari açığın fazla olması kaçınılmazdır. Çoğu zaman problem kur belirlemedeki hatalardan ileri gelmektedir. Cari açığın giderek artması bu ülkeleri endişelendirmekte ve ticari kısıtlamalara gidilmektedir. Döviz kuru politikalarının kullanılmadığı ve ticaret politikaların tek alternatif olduğu bu durumda en az maliyetli ticaret politikası olarak “geçici sabit tarifeler” tercih edilmektedir. Bu tür makro ekonomik düzenleme belli bir hedefe yönelik uygulanan uzun

⁵⁴ Mia MIKIC, a.g.e., s.427

⁵⁵ a.g.e., s.427

dönemde koruma için yeterli değildir. Çünkü tarifeler, ödemeler dengesi sorunlarını çözmek için tek alternatif değildir⁵⁶

⁵⁶ Mia MIKIC, a.g.e., s.428

BÖLÜM 4

AZERBAYCAN' DA EKONOMİK LİBERALLEŞME

VE DIŞ TİCARET

Bu bölümde Azerbaycan ekonomisinin bağımsızlık (1990) sonrası gelişmeleri açıklanmıştır. Bölümün ilk kısmında geçiş ekonomisi ve serbest piyasa ekonomisinin temel özellikleri, diğer kısmında ise ülkenin ekonomik durumu ele alınmıştır. Bu bağlamda ekonomik liberalleşmenin esasını oluşturan fiyat serbestleşmesi, özelleştirme ve dış ticarete liberasyon incelenmiştir. Liberalleşme öncesi ve sonrası üretim, tüketim, rekabet edebilirlik, istihdam, mali gelir ve refah düzeyi araştırılmıştır.

4.1 Piyasa Ekonomisinin Temel Özellikleri

Fiyat sisteminde kaynaklar piyasaların, dolayısıyla da fiyatların "görünmez el" i ile dağıtılır. Ancak, kaynakların etkin dağıtılabilmesi, fiyatların ekonomide kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmelerine bağlıdır. Fiyatlar da ancak özel mülkiyet ekonomilerinde kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilirler. Piyasa ekonomilerinde fiyatlara müdahale söz konusu olmamalıdır. Bu ekonomilerde devletin temel görevlerinden biri, bireylerin mülkiyet haklarını istikrarlı bir hukuk sisteminin güvencesi altına almaktır⁵⁷.

Fiyat sisteminin çalışabilmesi için gerekli sistematik politikalar genelde dört başlık altında incelenebilir. (i) fiyat politikaları, (ii) firma politikaları, (iii) dış ticaret ve yabancı sermaye politikaları, (iv) finansal sektör politikaları⁵⁸.

Devlet, dış ticarete müdahale ederek ülkeyi olumsuz dış gelişmelerden korumaya çalışabilir. Bu çerçevede dış ticarete kontrol getirilebilir ve yabancı sermaye girişi kısıtlanabilir. Ancak Liberal görüşe göre devlet dış ticarete ve

⁵⁷ Sübıday TOĞAN, "1980' lı Yıllarda Türk Dış ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu", Türk Eximbank Araştırmaları Dizisi No:1, Ankara, 1993, s.4

⁵⁸ a.g.e., s. 5

yabancı sermaye girişlerine müdahale etmemelidir. Dış ticaret serbest piyasa koşulları altında yapılmalı ve devlet dış ticareti ne kotalar ne de gümrük tarifeleri yolu ile etkilememelidir. Benzer bir durum yabancı sermaye hareketleri için de söz konusudur. Liberal görüşe göre devlet yabancı sermaye hareketlerini sınırlamamalıdır. Dış ticaret ve yabancı sermaye hareketlerinde beklenen yararların sağlanabilmesi için, firmaların kararlarını fiyat mekanizmasının kurallarına göre vermeleri ve firmaların, istediklerinde, arzu ettikleri miktarda döviz alıp satabilmeleri gerekmektedir. Bu koşullar da bilindiği gibi özel mülkiyet ekonomilerinde ve fiyatların serbestçe belirlendikleri ortamda sağlanabilmektedir⁵⁹.

4.1.1 Geçiş Ekonomisi

Sovyetler Birliğinin dağılması ve merkezi yönetimden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başlaması ile geçiş ekonomisi kavramı daha sık kullanılmaya başlandı. Aynı zamanda bir birine benzer ekonomilere sahip bir çok ülkede geçerli olması, bu sürece, ışık tutacak bazı kriterlerin gündeme gelmesine neden oldu. Bu kriterler aşağıdaki gibi sıralanabilir⁶⁰:

- Fiyatların ve kaynak dağılımının serbest piyasa şartlarında belirlenmesi
- Sübvansiyonların azaltılması
- Devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi ve özel mülkiyetin oluşması
- Yasal sistemin kurulması ve mülkiyet haklarının düzenlenmesi
- Ekonominin uluslararası rekabete açılması

⁵⁹ Sübiday TOGAN , a.g.e, s.7

⁶⁰ Thomas A. PUGEL, Peter H. LINDERT, *International Economics*, Eleventh Edition, Irwin McGraw Hill Companies, International Edition, 2000, s.288-289

Tablo 1'de bazı geçiş ekonomisi ülkelerinin liberasyon düzeyleri değerlendirilmiştir. Liberasyon değerlendirmesi beş aşama üzerinden yapılmıřtır⁶¹.

Bunlar; (1) yaygın korumaların devam etmesi (2) kısmi liberasyon, (3) hemen hemen tüm sınırlamaların kaldırılması, (4) tüm sınırlamaların kaldırılması, (4+) uluslararası normlara uygun sanayileşmenin gerçekleştiği ekonomik düzeyini gstermektedirler⁶².

Tablo 1: Bazı lkelerde Liberasyon Göstergeleri

<u>lke</u>	<u>Değişim Oranları</u>	
	<u>1994</u>	<u>1997</u>
Azerbaycan	1	2
Ermenistan	2	4
Gürcistan	1	4
Kazakistan	2	4
Kırgızistan	3	4
Türkmenistan	1	1
Tacikistan	1	2
Özbekistan	2	2

Kaynak: European Bank for Reconstruction and Devolopment, **Transitional Report 1994 and 1997**, <http://www.ebrd.com/russian/index.htm>, erişim tarihi, Ekim 2000.

Tablo 1'de görüldüğü gibi 3 yıllık süre içerisinde Azerbaycan kısmi liberasyon düzeyine ulaşabilmiştir. Bunun ana nedeni yasal değişikliklerin yapılmamış olması ve liberasyon yasalarının zamanında ve kısa sürede ıkartılamamasıdır. Geç de olsa çıkartılan yasaların (Dış Ticarete Liberalleşme Yasası, Yabancı Sermaye Yasası, Yeni Vergi Yasası) uygulanmaması da bir diğer eksiklik olarak görülebilir.

⁶¹ European Bank for Reconstruction and Devolopment, **Transitional Report**, 1994, <http://www.ebrd.com/russian/index.htm> , Erişim tarihi, Ekim 2000.

⁶² Subiday TOGAN, **a.g.e.**, s.289

4.2 Azerbaycan Ekonomisi

1991 yılında bağımsızlığını kazanan yedi milyon nüfuslu Azerbaycan'da, üretimde ve mülkiyette tek hakim olan devlet yapısından serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci başlatılmış ve bu yolda gerekli hukuki alt yapı çalışmaları yapılmıştır. Tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe başlatılan özelleştirme ve özel mülkiyete izin verilmesi çalışmaları sonunda 1990 yılında özel kesimin G.S.Y.İ.H içindeki payı %13 iken 1999'de bu oran %62' ye yükselmiştir. 1995 yılından piyasa ekonomisine geçiş sürecinin devamını sağlayacak fiyat serbestleşmesi ve özelleştirme başlatılmıştır.

4.2.1 Genel Ekonomik Durum

1990' lı yılların başından itibaren Sosyalist sistemin dağılması Doğu Avrupa ülkelerinde ve eski Sovyet Cumhuriyetleri' nde serbest ekonomiye dayanan, demokratik toplum için uygun bir ortam hazırladı. Bu dönemde Doğu Avrupa ülkeleri (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Romanya, Macaristan ve b.) ekonomik sistemin değişikliği yönünde ciddi adımlar atarak serbest ekonomiye uyumlarını hızlandırmalarına karşın eski Sovyet Cumhuriyet' lerinde bu gelişme daha yavaş ve zorluklarla gitmekteydi. Bunun nedeni siyasi ve ekonomik bulanım ve sosyal problemlerin artmasıydı. Bu olumsuzlukları Azerbaycan Cumhuriyeti'nin son 5 yıldaki ekonomik gelişim süreci de onaylamaktadır⁶³.

Dünya ülkelerinin siyasi ve ekonomik tarihi, bağımsızlığı olmayan ve düzenli siyaset yürütemeyen hiçbir ülkenin milli çıkarlarına uygun ülke ekonomisi kuramadığını göstermiştir. Bunu dikkate alarak Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomik reformlara başlamak ve onları sonuna kadar devam

⁶³ Azer EMİRASLANOV, **Azerbaycan İktisadiyyatı ve Bazar Münasebetleri**, Azerbaycan Ansiklopedisi Yayınları, Bakü, 1998, s.3

ettirebilmek için gerekli ortamın yaratılmasına özen göstermiştir. Bu amaçla istikrar sağlama yönünde adımlar atılmıştır.

Karabağ savaşının 1994 yılında ateşkes anlaşması ile sona ermesinden sonra 1995 yılında özellikle de 1996 yılında uygulanan ekonomik istikrar tedbirleri sonuç vermiş ve ekonomide istikrar eğilimleri görülmüştür. 1990-1995 döneminde küçülen ekonomi 1996 yılında %1.3, 1997 yılında %5,8 ve 1998 yılında %8, 1999 yılında ise %9 büyümüştür⁶⁴.

1994 yılında %1663 olan yıllık enflasyon oranı 1996 yılında %19,9'a 1997 yılında %3,7'ye düşmüştür. 1998 yılında ise ekonomide %8' lik büyüme sağlanırken, tüketici fiyatları genel düzeyinde %0,8 düşme, yani deflasyon yaşanmıştır. Özellikle 1998'in son çeyreğinde deflasyon %3,6 olmuştur. Milli para birimi olan Manat' ın Dolar karşısında yıl boyunca dalgalanması %1'in altında tutulmuştur.

Azerbaycan'da 1999 yılında dolaşımdaki para G.S.Y.İ.H.'nin %12'si seviyesindedir. Milli para olan Manat hesabındaki mevduatlar %18 azalırken Dolar hesabındaki mevduat %45 artmıştır⁶⁵.

Diğer taraftan, Rusya'da yaşanan ekonomik kriz 1998 yılı II. yarısından başlayarak Azerbaycan'da etkisini göstermiştir. Ayrıca, uluslararası borsalarda petrol fiyatlarındaki hızlı düşüş, (ham petrolün varil fiyatı Ocak 1997'de 24 dolar iken Aralık 1998' de 9 dolar' a inmiştir) Azerbaycan'ın dış ticaretinde önemli yere sahip olan petrol ihracatının azalmasına ve dış ticaret açığının artmasına yol açarken bütçe gelirlerinin de düşmesine neden olmuştur.

Azerbaycan hükümeti 1998 bütçe gelirlerindeki %25 düşüşe karşılık giderlerini %30 azaltmak suretiyle öngörülenden daha az bütçe açığı ile bu yılı kapatmıştır. Bütçe harcama kalemlerinde en fazla kesinti personel giderlerinde

⁶⁴ John MacLEOD, "Economic Performance and Prospects", Editor Transition Economies, The Economist Intelligence Unit, Country report. "Azerbaijan", (1st, 2nd, 3rd, 4th quarters), United Kingdom, London, 1997- 2000. <http://www.eiu.com>, Erişim tarihi, Ekim2000.

⁶⁵ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Bakü Ticaret Müşavirliği, Yıllık Ekonomik Rapor 1999, Bakü, Nisan 2000, s.17

yapılmıştır. 1997 yılındaki 2,3 trilyon Manat personel giderine karşılık, 1998 yılında 985 milyar Manat harcama yapılmıştır. Bu da zaten durgunluk içerisinde olan piyasada talebin daha fazla daralmasına yani halkın satın alma gücünün zayıflamasına neden olmuştur⁶⁶.

1998 yılında bir önceki yıla oranla ihracat %23 azalırken ithalat %36 artmış ve 1997 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %98 olmasına karşın 1998 yılında bu oran %56'ya düşmüştür. Bunda etkili olan önemli faktörler aşağıda sunulmaktadır:

Azerbaycan'da yapısal sorunlar (özellikle sanayi tesislerinin özelleştirilmesinde yaşanan tıkanıklığın aşılammaması) nedeniyle üretim yapılamaması ve dolayısıyla ihracatının hammadde veya yarı mamul mallara dayalı olması (İhracatın %68.9'unu petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır.) ve bunun da çeşit itibariyle az sayıda olmasıdır.

Diğer bir sebep ulusal para birimi olan Manat' ın son iki (1998-99) yıl içerisinde ABD Dolarına karşı değer kazanması ve ekonominin gereği olan dalgalanmalara karşı müdahalelerle baskı altında tutulması sonucu ithalatın cazip hale gelmesidir.

Üçüncü bir neden ise Azerbaycan'ın ihracatında önemli yer tutan petrolün dünya piyasalarında fiyatının çok fazla düşmesi ve Azerbaycan'ın oluşan piyasa koşullarına uyum sağlamada ilk başlarda yeterince esnekliğe sahip olmaması, diğer taraftan Rusya'da devalüasyon nedeniyle sağlanan dış piyasalardaki fiyat avantajı karşısında sınır komşusu konumundaki Azerbaycan Hükümeti gerekli önlemleri alamamış ve bunun yanı sıra gümrüklerdeki kayıt dışı işlemler nedeniyle ucuz Rus malları tüm ülke pazarlarında haksız rekabet avantajı sağlamasıdır⁶⁷.

⁶⁶ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Bakü Ticaret Müşavirliği, a.g.e., s.18

⁶⁷ a.g.e., s.18

Yukarda özetlenen gelişmeler sonunda, özel sektörde işten çıkarmalar başlamıştır. Mevcut resmi işsizlik rakamlarına gizli işsizliğin de katılması durumunda ciddi istihdam probleminin halen mevcut olduğu görülmektedir.

1998 yılında ücretlerde %20 reel artış sağlanmıştır. Ancak, geçmiş yıllardaki kayıpların giderilmesi mümkün olmamıştır. 1990 yılını 100 kabul ettiğimizde 1998 yılında reel ücret indeksi 30 seviyesinde kalmıştır⁶⁸.

Azerbaycan'a 1994-1998 döneminde yabancı sermaye girişi ile ilgili bilgiler aşağıdaki Tablo 2' de yer almaktadır:

Tablo 2: 1994-1998 yıllarında Azerbaycan' a Gelen Yabancı Sermaye Miktarı (milyon \$)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Petrol Sektörü	22	139,8	417,4	780,1	894,1	890,2
Petrol Dışı Sektör	128	77,8	122,8	335,2	535,9	200,8
Toplam	150	217,6	540,2	1.155,30	1.430,10	1.091,0

Kaynak: Türk Sanayici Ve İşadamları Beynelhalk Cemiyeti (TUSIAB), **Ekonomik Durum 1999**, <http://www.tusiab.com.az/Ekonomi4.htm>, Erişim tarihi, Ocak 2000.

Doğal kaynaklarla özellikle de petrol bakımından zengin olan Azerbaycan' a ilgi gösteren dünya petrol devleri yabancı sermaye yatırımlarında önde gelmektedirler. 1994-98 yılları arasında yabancı sermaye girişleri sürekli artış göstermiştir. 1999 yılında ise bir önceki yıla göre %24.1' lik düşüş yaşanmıştır. Son altı yılda petrol sektörüne yapılan yatırımlar petrol dışı sektöre yapılan yatırımlardan önde olmuş, toplam yabancı sermaye girişi 4 milyar 584 milyon dolara ulaşmıştır.

1999 yılında ülke ekonomisine 1 milyar 91 milyon dolar yabancı sermaye girişi sağlanmıştır. 1999 yılı içinde petrol sanayisi dışında, diğer sanayi alanlarına 77.8 milyon dolar, ticaret ve hizmet alanına 55.5 milyon dolar,

⁶⁸ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Bakü Ticaret Müşavirliği, a.g.e., s.19

taşımacılık ve telekomünikasyon alanına 38.6 milyon dolar, inşaat 28.9 milyon dolar yatırım yapılmıştır.

1994-97 yılları arasında yabancı sermayenin ülkelere göre dağılımı ise aşağıdaki gibi olmuştur (Tablo 3):

Tablo 3. 1994-99 Yılları Arasında Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı (milyon \$)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Toplam
Toplam	150,6	218,0	540,0	1,155,0	1,430,0	1,091,0	4,584,6
Türkiye	40,0	52,0	73,0	188,0	204,0	103,0	660,0
ABD	3,0	61,0	208,0	383,0	416,0	166,0	1,237,0
İngiltere	6,0	28,0	81,0	184,0	210,0	163,0	672,0
Almanya	1,0	1,0	4,0	27,0	38,0	7,0	78,0
Rusya	3,0	15,0	44,0	85,0	82,0	47,0	276,0
İtalya	-	-	-	13,0	15,0	38,0	66,0
Japonya	2,0	5,0	17,0	42,0	67,0	13,0	146,0
Fransa	1,0	-	-	14,0	17,0	44,0	76,0
Norveç	1,0	12,0	35,0	69,0	95,0	63,0	275,0
Arabistan	2,0	2,0	7,0	12,0	15,0	6,0	44,0
Birleşmiş Arap Emirlikleri	-	1,0	2,0	8,0	16,0	8,0	35,0
İsviçre	1,0	1,0	4,0	20,0	20,0	15,0	61,0
İran	0,6	1,0	1,0	9,0	41,0	24,0	76,6
Diğer Ülkeler	90,0	39,0	64,0	101,0	194,0	394,0	882,0

Kaynak: Türk Sanayici Ve İşadamları Beynelhalk Cemiyeti (TUSIAB), **Ekonomik Durum 1999**, <http://www.tusiab.com.az/Ekonomi4.htm>

ABD ve İngiltere' nin sıralamada ilk yerleri paylaşmalarını ABD ve İngiltere kökenli şirketlerin petrol anlaşmalarındaki %50 civarındaki payı ile açıklanabilir. Türkiye ile olan ilişkileri ise daha çok gıda, inşaat ve hizmet sektöründeki yatırımlarda ortaya çıkmaktadır. Azerbaycan' ın ekonomik olarak

bir çok alanda, özellikle de hammadde ithalatında Rusya' ya bağımlı olması bu ülkeyle olan ilişkilerin önemli boyutlarda devam etmesine neden olmaktadır.

1999 yılı temel alınırrsa Azerbaycan ekonomisinin liberalleşmesi için düşünülen reformların art arda uygulanmış olması pozitif sonuçlara yol açmıştır⁶⁹.

Şöyle ki, 1999 yılı gayri safi milli hasılası bir yıl öncesine göre reel olarak %9.0 artmıştır. Sanayi ürünü %3.5 artmış, yatırımlar ise %3.0 azalmıştır. Özel sektörün GSMH içindeki payı 1995' te %34,1996' da %38,1997' de %46, 1998 de %55 ve 1999 yılında ise %62 olarak gerçekleşmiştir⁷⁰.

Tarımda özel sektörün payı %95'e çıkmıştır. Ancak sanayi sektöründe hala devletin ağırlığı devam etmektedir⁷¹.

Özel sektörün oluşmasında devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi önemli rol oynamaktadır.1997' de 18000 küçük işletme ve 1200 orta ve büyük kamu kuruluşu özelleştirilmiş ve hisseleri halka satılmıştır⁷².

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin son yıllarına ait bazı ekonomik veriler Tablo 4' te verilmiştir:

Tablo 4: 1994-1999 Yıllarına Ait Ekonomik Göstergeler

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
GSYİH(MİLYAR DOLAR)	1,400	2,400	3,440	3,850	4,420	5,200
REEL GSMH ARTIŞ ORANI (%)	-19,7	-11,8	1,3	5,8	8,0	9,0
NÜFUS(MİLYON)	7,4	7,5	7,56	7,62	7,95	8,01
NÜFUS ARTIŞ HIZI(%)	0,1	0,7	0,7	0,7	0,9	0,8
KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (DOLAR)	138	323	420	506	537	508,3

⁶⁹ Türk Sanayici ve İşadamları Beynelhalk Cemiyeti (TÜSİAB), **Ekonomik Durum 1999**, Bakü, 1999, <http://www.tusiab.com.az/ekonomi4.htm>

⁷⁰ TACİS, **Azerbaycan' ın İktisadi İcmalı**, Bakü, Temmuz-Aralık 1999, s.107

⁷¹ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Bakü Ticaret Müşavirliği, **a.g.e.**, s.19

⁷² Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Emlak (Özelleştirme) Komitesi, **Azerbaycan' da Özelleştirme**, Bakü, 1998, s.10

ENFLASYON ORANI %	1.663,5	411,8	19,9	3,7	-0,8	-8,6
İŞSİZLİK ORANI %	0,82	0,99	2,6	1,3	1,4	1,2
DOĞRUDAN NET YATIRIMLAR (MLN \$)	-	217,6	540,2	1.55,3	1.430,1	937

BAZI ORANLAR (%)

Kamu Yatırımlar / Toplam Yatırımlar	-	14	3	2	1,6	1,2
Özel Yatırımlar / Toplam Yatırımlar	-	86	97	98	98,4	98,8
Eğitim Harcamaları /GSYİH	4,9	3,5	3,7	3,6	3,5	4,8
Sağlık Harcamaları /GSYİH	1,9	1,4	1,5	1,2	0,9	1,1

Kaynak: <http://www.imf.org/external/country/aze/index.htm>, Erişim tarihi, Ocak 2000

Son altı yıllık verilere bakılacak olursa GSYİH 1994' te 1 milyar 400 milyon dolar (bir önceki yıla göre reel artış % -19.7), 1995' te 2 milyar 400 milyon dolar(bir önceki yıla göre reel artış % -11.8), 1996' da 3 milyar 440 milyon dolar(bir önceki yıla göre reel artış % 1.3), 1997' de 3 milyar 850 milyon dolar(bir önceki yıla göre reel artış % 5.8), 1998' de 4 milyar 120 milyon(bir önceki yıla göre reel artış % 8.0), 1999 yılında ise 5 milyar 200 milyon dolar(bir önceki yıla göre reel artış % 9.0) olmuştur.

Kişi başına düşen milli gelir 1994-99 yılları arasında 4.5 kat yükselmesine rağmen yine de az gelişmişlik sınırında seyretmektedir. 1999 yılı için kişi başına düşen milli gelir 508.3 dolar seviyesinde olmuştur.

1999' da gerçekleştirilen küçük oranlı devalüasyondan sonra, dalgalanan kur politikasından vaz geçilerek döviz kuru ayarlaması amacıyla müdahalede bulunulmuştur. 1997 sonlarına doğru Dolara karşı %3, Rubleye karşı ise yaklaşık %21 değer kazanan Manat, 1998 - 99 döneminde Dolara karşı %6 değer kaybetmiş, Rubleye karşı ise %58 değer kazanmıştır(Tablo 5).

Tablo 5: 1995-99 Yıllarında Döviz Kuru (Manat, AZM)

	<u>1995</u>	<u>1996</u>	<u>1997</u>	<u>1998</u>	<u>1999</u>
Amerikan Doları	4,413.5	4,301.3	3,985.4	3,869.0	4,121.2
İngiliz Sterlini	6,965.1	6,710.7	6,524.5	6,407.5	6,668.0
Rus Rublesi	968.05	869.96	688.94	398.66	167.39

Kaynak: Türk Sanayici Ve İşadamları Beynelhalk Cemiyeti (TÜSİAB), **Ekonomik Durum 1999**, <http://www.tusiab.com.az/ekodurum.htm#doviz>, Erişim tarihi, Şubat 2000

Son iki yılın enflasyon oranlarına bakılacak olursa bu alanda uygulanan anti-enflasyonist politikaların başarıya ulaştığını söyleyebiliriz (Tablo 4). Şöyle ki, son iki yılda enflasyon oranı sıfırın altında seyretmiştir. 1998 yılındaki enflasyon oranı 1997 yılına göre daha düşük oranda gerçekleşmiştir. 1998' de fiyatlar düşmüş ve 1999 Haziran'da yapılan mini devalüasyona rağmen, iç talep düşük kaldığından 1999' da da enflasyon düşmeye devam etmiştir. Yıllık enflasyon 1999'da % -8.5 (deflasyon) olarak gerçekleşmiştir.

İşsizlik oranı 1996 yılına kadar olan süre içinde artış göstermiş %2.6 düzeyine ulaşmıştır. 1999 yılına gelindiğinde ise bu değer resmi kayıtlara göre %1.2 olmuştur. Bunun ana neden olarak, özel sektörde görülen hızlı gelişmenin yabancı sermaye girişleri ile paralel bir seyir izlemesi ve bunun sonucunda işyerleri sayısında sağlanan artışlar gösterilebilir.

Son beş yılda sürekli olarak artan yatırımlar 1999 yılında bir önceki yıla göre %34.4 düşmüştür. Toplam yatırımların içinde kamu yatırımlarının payı giderek azalmış ve 1999 yılında %1.2 düzeyine inmiştir. Özel yatırımlar ise tam tersi seyir izlemiş ve 1999' da toplam yatırımlar içindeki payları %98.8 olmuştur.

Ülkede bağımsızlık sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılara ve kaynak yetersizliğine rağmen eğitim ve sağlık alanlarına yapılan yatırımlar devam etmiştir. 1999 yılında yatırımlar, eğitimde GSYİH'nın %4.8' i, sağlıkta ise %1.1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Her iki alan için bu değerler 1994 düzeyinin altında gerçekleşmiştir.

4.3 Bağımsızlık Sonrası Ülke Ekonomisinde Liberalleşme Eğilimleri

Batı ülkelerinde ekonomik liberalleşmenin gündeme gelmesi bir ihtiyaca dayandığı ve bu ihtiyaçların yeni Pazar oluşturma, rekabet, ülke kaynaklarının etkin kullanılması, karşılıklı ticaretin sağlayacağı tecrübe ve kaliteyi sağlama yönünde olduğu bilinmektedir. Bağımsızlık sonrası Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri de bu gerçekten yola çıkarak dünya ekonomisine uyum sağlamayı hedeflemişlerdir.

Uzun yıllar “kapalı ekonomi” bu ülkeleri dünya ekonomisinden tecrit etmiştir. Diğer ülkelerle olan ticari ilişkiler gereksiz, en iyi durumda ise mecburi saymıştır⁷³.

4.3.1 Fiyat Serbestleşmesi

1992 yılı Ocak ayında Azerbaycan’ da kapsamlı bir fiyat serbestleşmesi programı uygulanmaya konmuştur. Üretici ve tüketici fiyatları %70-80 serbest bırakılmıştır. Bu uygulama ile petrol, gaz, elektrik, ulaşım, haberleşme, temel tüketim mallarından ekmek, süt, bebek maması, şeker, alkollü içkiler, bitkisel yağlar, ilaçlar ve ev kiralari dışında diğer bütün mal ve hizmetlerin fiyat kontrolleri kaldırılmıştır. Fiyat liberalizasyonunun uygulandığı ilk günlerde serbest bırakılan fiyatlar, önceki durumlara göre 3 ile 12 kat arasında, devlet kontrolünde olan malların fiyatları ise 2 ile 5 kat arasında artış göstermiştir⁷⁴. 1995 ve daha sonraki yıllarda fiyat artışları yavaşlamış, son üç yılda ise giderek düşmüştür (Tablo 6).

⁷³ Azer EMİRASLANOV, a.g.e., s.16

⁷⁴ Ömer Faruk ÜNAL ve Ayhan ERDAL, *Azerbaycan’ da Özelleştirme*, KARGİD Yayınları No: 4, Trabzon 1998, s.2’ den IMF, Azerbajjan, April 1993, s.13-14.

Tablo 6. Mal ve Hizmetler İçin Tüketici Fiyat İndeksi (Bir önceki yılın

Aralık ayına göre % değişim)

	1991	1995	1996	1997	1998
Tüm Mal ve Hizmetler	206,6	511,8	119,9	103,7	99,2
Gıda Ürünleri	198,3	522,4	117,6	99,5	98,7
Gıda Dışı Ürünler	218,0	408,0	117,0	105,6	98,9
Hizmetler	139	601	166,3	150,5	106,3

Kaynak: A.C. Devlet İstatistik Komitesi, Azerbaijan İn Figures 1998-1999, Bakü, 1999

s.20

Nisan 1992' de ise ekmek ve çocuk maması dışında bütün tüketim mallarının fiyatları ve telefon abonman ücretlerinin dışında tüm haberleşme ücretleri serbest bırakılmış, petrol ve petrol ürünlerinde, elektrik, gaz ev kiralari ve taksiler hariç taşımacılıkta kontroller devam ettirilmiştir⁷⁵.

1993 yılında ekmek ve enerji haricinde bir çok malın fiyatı serbest bırakılmıştır. Tam fiyat serbestleşmesi büyük devlet müesseselerinin bölünmesinden ve özelleştirilmesinden sonra gerçekleşmiştir⁷⁶.

Geçiş döneminde kamu ve özel sektörün bir arada bulunması kaçınılmazdır. Fakat kamu sektörünün sınırları ve özel sektörün amaçları tartışma konusunu teşkil etmektedir. Özelleştirmenin uygulandığı bir süreçte kamu ve özel sektörün sınırlarını bir birinden ayırmak oldukça güçtür⁷⁷. Özelleştirme ülkede ekonominin bütün sektörlerinin gelişmesini sağlayacak ve petrole dayalı bir ekonominin oluşmasını önleyecektir⁷⁸.

⁷⁵ Ömer Faruk ÜNAL ve Ayhan ERDAL, a.g.e., s.13-14.

⁷⁶ a.g.e., s.3

⁷⁷ Ragıp KULİYEV, "General Problems of Implementatition of Economic Reforms in Azerbaijan", Eurasian Studies, Volume 1 Number 3, Fall 1994, s.27

⁷⁸ Ömer Faruk ÜNALI ve Ayhan ERDAL, a.g.e., s.3

4.3.2 Özelleştirme

Liberal ekonomilere geçişin en önemli göstergelerinden biri olan özelleştirme, ekonomide kamu kesiminin ağırlığının asgariye indirilmesi olarak tanımlanabilir. Buna gerekçe olarak, %100 devlet planlaması ve siparişleriyle toplumun her türlü ekonomik ihtiyaçlarının giderilmesine karşın, ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerinde geri kalması, üretimde kalite düşüklüğü, iç ve dış piyasa fiyat farklılıkları gösterilebilir. Şirketlerin, serbest planlama, üretim ve satış yapabilmeleri, dışarıyla olan ilişkilerin ve bunun sonucu elde ettikleri döviz gelirleriyle dünya piyasasında rekabet etmelerini sağlaması kalite ve fiyatların otomatik olarak ayarlanmasına getirecektir.

Özelleştirmenin, dünya tecrübesinde bilinen iki biçimi (küçük ve büyük) vardır. İlki, mal ve hizmet ticareti tarımın özelleştirilmesi. Diğeri ise kamunun piyasaya müdahalesinin minimuma indirgenmesidir⁷⁹.

Özelleştirmeye ekonomik geçişin temel göstergesi olarak bakılacak olursa, bu durum Azerbaycan' da liberal ekonomiye geçişe önem verildiğini göstermektedir.

Aşağıdaki Tablo 7' de 1995-1998 yılları arasında Azerbaycan'da gerçekleştirilen özelleştirmeye ilgili veriler yer almaktadır.

Tablo 7: Özelleştirilen Küçük İşletmelerin Sayısı

No	Sektörler	Yıllar			
		1996	1997	1998*	Toplam
1.	Hizmet	5140	3916	225	9311
2.	Ticaret ve toplumsal ihtiyaçlar	393	769	444	1606
3.	Akaryakıt dolum istasyonları	193	186	27	406
4.	Ekmek fırınları ve satış mağazaları	307	213	12	532
5.	Sanayii işletmeleri ve teçhizat	19	275	215	509
6.	İnşaat işletmeleri	0	51	75	126

⁷⁹ Azer EMİRASLANOV, a.g.e., s.85.

7.	İnşaatı dondurulmuş ve yarım kalmış tesisler	7	27	31	65
8.	Ulaştırma işletmeleri	368	1745	2353	4466
9.	Eczaneler	0	4	9	13
10.	Kiraya verilmiş işletmeler	0	87	69	156
11.	Kiraya verilmiş konut olmayan varlıklar	0	225	527	752
12.	Özelleştirilmiş toprak sahaları	0	0	11	11
13.	Diğer işletmeler	14	0	0	14
Toplam		6441	7498	4028	17967

Kaynak: Devlet Emlak(Özelleştirme) Bakanlığı Raporu, **Azerbaycan' da Özelleştirme**, Bakü, 1998, s.2

*27.06.1998 tarihi itibarıyla

Tablo 7' de görüldüğü gibi sırasıyla hizmet, ticaret ulaştırma ve akaryakıt dolum işletmelerinin özelleştirilmesi daha ön plandadırlar. Ana neden olarak, bu alanlarda faaliyet gösteren işletmelerin küçük ve orta büyüklükte işletmeler olması ve birinci özelleştirme paketinde yer almaları gösterilebilir. 1998 yılında uygulanmaya konan ve orta ve büyük işletmelerin özelleştirilmesi günümüzde de sürdürülmektedir.

4.3.3 Üretim

Bağımsızlıktan hemen sonra üretimi durma noktasına gelen Azerbaycan kısa süre içinde toparlanmayı başarmıştır. Tüm cumhuriyetlerin bir birine bağlı olarak üretim yapmak zorunda olduğunu dikkate alırsak bu başarının temelinde Azerbaycan' ın doğal ve beşeri kaynakları sıralanmalıdır. Hammadde yetersizliği temel tüketim malları dahil olmakla tüm malların dışarıdan alındığı düşünülürse son beş yılda gelineen seviye çok net ortaya çıkmış olur. Şöyle ki, yapılan toprak özelleştirme tarım ülkesi olan Azerbaycan' ın bu alanda ilerlemesine yardımcı olmuştur. Sanayiinin hantal yapısı ve halen daha özelleştirilmemiş olması bu alanda, petrol hariç, gerilemeye neden olmuştur. Bu durumu Tablo 8' de görülmektedir:

Tablo 8: 1995-1999 Yılları Arasında Azerbaycan' da Üretim

Yıllar	Tarım (bin\$)	Değişim (%)	Petrol Dışı Sanayi (bin \$)	Değişim (%)	Petrol Üretimi (bin \$)	Değişim (%)	Toplam Üretim (bin \$)
1995	710111,3	-	1806798,1	-	-	-	2516909,4
1996	1006268,3	41,7	2537295,9	40,4	-	-	3543564,2
1997	1034858,2	2,8	2961856,9	16,7	-	-	3996715,2
1998	1137244,8	9,9	2998190,8	1,2	364564,4	-	4499999,4
1999	1140499,9	0,3	2863382,7	- 4,5	1196117,4	228,1	5200000,0

Kaynak: TACIS, Azerbaycan İktisadi İcmalı, Bakü, 2000, s.69

Tablo 8'e göre son beş yılda tarımda görülen artış sürekli olmasına karşılık petrol dışı sanayide gerileme olmuştur. Petrol dışı sanayiinin gerilemesinde ana etken eskimiş teknoloji, hammadde yetersizliği ve zamanında yapılamayan özelleştirme ilk akla gelenlerdir. Petrol üretimindeki artış sonucu toplam sanayi üretiminde artış gözlenmiştir. Ancak petrol dışı sektörlerde düşüş devam etmiştir. Sanayii üretiminin hangi alanlarda nasıl yapıldığını Tablo 9'da inceleyebiliriz:

Tablo 9: 1995-1999 Yılları Arasında Azerbaycan' da Endüstriyel Üretim (bir önceki yıla göre (%) değişim)

	Enerji	Yakıt	Otomobil	İnşaat malzemeleri	Hafif Sanayi	Gıda
1995	-6,2	-6,0	-45,9	-63,0	-11,7	-45,1
1996	-3,6	-1,6	-18,0	-4,4	-40,6	-34,8
1997	-6,6	0,2	-0,7	-4,4	-16,5	-6,6
1998	5,9	7,5	-30,4	-22,2	-41,9	-2,3
1999	1,5	7,0	-55,7	-21,6	-40,6	3,9

Kaynak: TACIS, Azerbaycan İktisadi İcmalı, Bakü, 2000, s.70

Tablo 9'a göre 1997 yılına kadar enerji ve yakıtta görülen gerilemeler daha sonra artmaya başlamıştır. İnşaat ve hafif sanayide sürekli gerileme olmuş, gıda sektöründe ise kısmi düzelme görülmektedir. Tarımsal üretimde durum biraz daha iç açıcı olduğu Tablo 10'da görülmektedir:

Tablo 10: 1995-1999 Yılları Arasında Azerbaycan' ın Tarım Üretimi (yıllık değişim %)

<u>Toplam Tarımsal Üretim</u>			
<u>İçindeki Payları (%)</u>			
<u>Bir önceki yıla</u>	<u>Bitkisel</u>	<u>Hayvansal</u>	<u>Tarımda Özel</u>
<u>göre artış (%)</u>	<u>Üretim (%)</u>	<u>Üretim (%)</u>	<u>Kesimin Payı (%)</u>
1995 -	58,6	41,4	67,3
1996 41,7	58,6	41,4	67,3
1997 2,8	59,0	41,0	74,1
1998 9,9	60,9	39,1	92,2
1999 0,3	60,9	39,1	97,0

Kaynak: TACIS, Azerbaycan İktisadi İcmalı, Bakü, 2000, s.62

Tarıma dayalı ekonomiye sahip olan Azerbaycan' ın bu alanda başarıyı yakalayabilmiş olması zamanında yapılan özelleştirme ve yapısal reformlara bağlıdır. Bitkisel ürün üretiminin toplam tarımsal üretim içindeki payı artmıştır. Buna karşılık hayvansal üretimin payı azalmıştır. Tarımda özel kesimin ağırlıkta olması bu alanda ortaya çıkan artışı etkilemiştir. Bu pay giderek artmış ve 1999 yılında %97 düzeyine ulaşmıştır (Tablo 10).

4.3.4 Ekonomik Büyüme

İktisadi Kalkınma liberalleşmenin uzun dönemli amacıdır. Ülkeler ekonomik istikrarı sağladıktan sonra, büyümeyi gerçekleştirmeye hedeflerler. 1994 yılından itibaren ateşkesin elde edilmesi ve ülkede siyasi istikrarın sağlanmasına yönelik çalışmalarla beraber, petrol anlaşmalarının imzalanarak yürürlüğe konulması pazar ekonomisine geçişte hukuki altyapının

oluşturulmasına yönelik çabalar, uluslararası finans kuruluşlarının Azerbaycan'a kredi vermeye başlaması, Azerbaycan'ın uluslararası piyasalarda görünümünü olumlu yönde etkilemiş ve ülkeyi yatırım yapılabilir bir konuma getirmiştir. Bu tarihten itibaren siyasi istikrarı sağlamayı başaran Azerbaycan zengin petrol ve doğal gaz yatakları sayesinde yabancı yatırımları çekmeyi başarmıştır. İç karışıklıklarını sona erdirmiş, özellikle, 1995 yılından uluslararası finans kuruluşlarının desteği ile sağlanan programların ardından ülke ekonomisi rayına oturmaya başlamıştır⁸⁰.

Milli gelirin devamlı artırılması şeklinde de ifade edilebilecek ekonomik kalkınma olgusu Azerbaycan'da 1995 yılından itibaren söz konusu olmuştur. Zira bu yıla kadar reel GSMH artış oranı eksilerde olmuştur ki, bu da ülke ekonomisinin küçülmesi anlamına gelmektedir. Buna karşılık, Azerbaycan ekonomisi 1996 yılında %1.3; 1997 yılında %5.8 oranlarında bir büyüme sağlamıştır⁸¹. Son yıllardaki Ekonomik Kalkınmayı Tablo 11 yardımıyla inceleyebiliriz:

Tablo 11: Ekonomik Büyüme

	<u>1994</u>	<u>1995</u>	<u>1996</u>	<u>1997</u>	<u>1998</u>	<u>1999</u>
GSMH (Milyar \$)	1,400	2,400	3,400	3,900	4,500	5,200
Reel GSMH Artışı (%)	-19,7	-11,8	1,3	5,8	8,0	9,0

Kaynak: TACIS, Azerbaycan İktisadi İcmalı, Bakü, 2000, s.64

Yukarıdaki tablodan da görülmektedir ki, 1995 yılından sonra ülkede GSMH ve buna bağlı olarak da reel milli gelirden düzenli bir artış sağlanmıştır ki, bu da ekonomik büyüme anlamına gelmektedir.

Tablodaki verilere göre 1997-1999 yılları içerisinde hükümetin aldığı orta süreli "Azerbaycan Cumhuriyetinde Temel Altyapı Reformu ve Ekonomik

⁸⁰ Zakhid MAMEDOV, Enflasyon, Faiz ve Döviz Kuru İlişkileri, Türkiye Uygulaması Işığında Azerbaycan İçin Bir Değerlendirme, Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s.345

⁸¹ Mehmet İker KOÇ, "Azerbaycan Yatırımcılarımızı Bekliyor", Para Dergisi: 3-9/1/1999, s.40

Kalkınma Programı" kararının başlıca amaçları yerine getirilmiştir. Bu program çerçevesinde belirlenen ekonomik hedeflere ulaşılmıştır. Hedeflenen büyüme hızına ulaşılmış, enflasyon artış hızı yavaşlamıştır⁸².

Şimdi de ekonominin en önemli temel göstergelerinden olan GSYİH' nın sektörlere göre dağılımını Tablo 12 de inceleyelim:

Tablo 12: GSYİH' in Sektörel Dağılımı (%)

	Sanayi	İnşaat	Tarım	Ulaşım	Ticaret	Diğer
1995	27,3	3,7	25,1	17,4	4,8	21,7
1996	25,9	9,3	24,7	10,2	5,2	24,7
1997	25,2	11,7	20,0	10,5	5,8	26,8
1998	25,2	10,5	20,6	14,3	5,1	24,3
1999	23,6	9,4	21,7	14,4	5,1	25,8
Bir önceki yıla göre değişim (%)						
1995	-21,4	9,0	-7,0	-35,7	-1,0	-5,4
1996	-6,7	10,0	3,0	-13,0	14,2	-1,8
1997	0,3	66,1	-6,9	3,0	15,6	10,5
1998	2,3	52,1	6,2	15,4	10,3	-1,3
1999	3,6	1,2	7,1	2,8	13,3	19,2

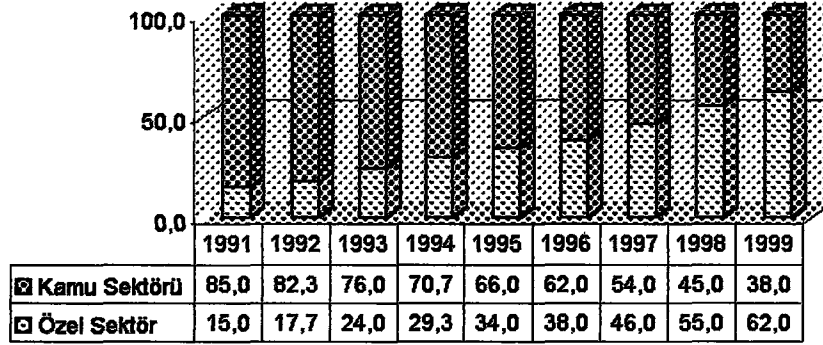
Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, *Azerbaijan In Figures 1998-1999*, Bakü, s..25

Tabloda da görüldüğü gibi 1995 yılında eksi (-) olan tüm sektör değişim oranları daha sonra pozitif oranlara yükselmişlerdir. Tarım ve petrol dışı sanayiinin payları giderek azalmış olmalarına rağmen ekonominin en belirgin özelliği petrole dayalı sanayi ile tarım sektörlerinin ağırlığıdır. Tarım ve sanayi sektörünü toplamı yaklaşık olarak GSYİH' nın yarısını oluşturmaktadır.

Özel sektörün kamu sektörüne karşı ağırlık kazanması 1997 yılından sonra başlamış, devam eden özelleştirme sonucu bu fark daha da büyümüştür. Bu durumu Tablo 13' de görebiliriz:

⁸² A.C.İktisat Bakanlığı, *Ekonomik Rapor*, Bakü, 2000, s.1

Tablo 13: Kamu ve Özel Sektörün GSYİH İçindeki Payları

Kaynak: TACIS, Azerbaycan' ın İktisadi İcmalı, Bakü, 2000, s.112

Küçük ve orta büyüklükte işletmelerin ve toprağın özelleştirilmiş olması sonucu GSYİH içinde özel sektörün payının giderek artmıştır. 1999 yılında özel sektörün GSYİH içindeki payı %62' ye ulaşmıştır. Bu oranın, günümüzde uygulanmakta olan büyük işletmelerin özelleştirmesi programı ile daha da artması kaçınılmazdır.

4.3.5 Mali Gelir

Geçiş ekonomilerin en önemli sorunlarından olan mali kaynak yetersizliği daha çok otorite gücünü kaybetmiş devlet yapısından kaynaklandığı görülmektedir. Bunun yanında vergilendirilebilir gelirin yetersiz olması ve yetersiz yasal altyapı da göz ardı edilmemesi gereken etkenler arasında sıralanabilir. Azerbaycan' ın son beş yıllık gelişim sürecinde bu etkenleri görmek mümkündür. 1990 ılı yılların başında mevcut olan siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın daha sonra düzeltilmiş olmasına rağmen yine de ekonominin tam kontrol altında olduğunu söylemek zordur. Şöyle ki bütçenin asıl gelir kalemleri olan vergilerin kayıt altına alınamamış olması ve sonuçta azalan mali gelir aslında liberalleşme sonucu beklenenin tam tersi olarak yorumlanabilir. Bu alanda yasal reformların yetersizliği dikkat çeken ilk etkindir. Tablo 14' te Azerbaycan' ın 1995-99 yıllarında mali gelir yapısını inceleyebiliriz:

Tablo 14: Vergi Gelirlerinin GSMH'ya Oranları (%)

	<u>1995</u>	<u>1996</u>	<u>1997</u>	<u>1998</u>	<u>1999</u>	<u>2000*</u>
Toplam Vergi Gelirleri	10,8	13,6	14,7	14,4	14,1	16,1
Gelir Vergisi	1,1	1,5	2,0	2,5	2,7	2,9
Kurumlar Vergisi	4,0	4,5	2,8	2,1	2,2	2,4
Toprak ve Emlak V.	0,1	0,1	0,2	0,3	0,6	0,6
KDV	1,4	2,3	3,7	4,4	4,8	4,9
Tüketim (Aksiz) V.	0,8	1,5	1,4	0,6	0,7	2,0
Maden Vergisi	0,0	0,3	2,1	1,1	1,1	1,5
Dış Ticaretle İlgili V.	2,2	2,9	2,1	1,8	1,9	1,7
Diğer Vergiler	1,2	0,6	0,3	0,1	0,1	0,1

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, **Azerbaijan In Figures 1998-1999**,

Bakü, s.30

* Tahmin

Yukarıdaki tablodan da anlaşılmaktadır ki, yıllar itibariyle toplam vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı giderek artmıştır. Vergi çeşitlerine gelince gelir vergisinin payı gittikçe artmış, kurumlar vergisinin oranı 1996'dan itibaren yarı yarıya azalmış, Toprak ve Emlak Vergisinde düzenli artış olmuş (toprak ve emlakin özelleştirilmesi sonucu), KDV her sene oransal olarak büyümüştür. Dış ticaretle ilgili vergiler ise giderek azalmıştır. Dış ticaret vergilerinin azalması dış dünyayla olan yapısal uyum sorunları ile açıklamak mümkündür. Gelişigüzel uygulanan gümrük yasaları ve kambiyo rejimindeki kontrol ve eksiklikler de negatif etki yapan unsurlar olarak görülebilir.

Bunların dışındaki vergilerde yıllara göre dalgalanmalar düzenli bir seyir takip etmiştir. Eski sistemin değişmesinden sonra, post-sosyalist ülkeler arasında sosyo - ekonomik ve siyasi bakımdan farklılıklar olmasına rağmen

piyasa ekonomisine geçişin ilk aşamasında tüm devletler için benzer bir takım problemler ortaya çıkmıştır. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Vergi konusundaki yetkililerin suiistimalleri
- Vergi oranlarının yüksek belirlenişi
- Verginin kısıtlı tabana yayılması
- Vergilerin sayı bakımından çok olmaları
- Vergi muafiyetinden geniş şekilde istifade olunması,
- Vergi kanunlarına uymakla ilgili sübjektif zorlukların varlığı.

Bütün bu problemlerden dolayı bütçe denkliğini sağlayabilmek için devletler, bütçe harcamalarını kısmak ya da bütçe gelirlerini arttırmak zorunda kalmışlardır. İkincisinin zorluğundan dolayı, çoğu zaman harcamaların kısılmasına gidilmiştir. Fakat, bu krizden çıkmak için yeni yollar bulunması gerekmektedir. Kısa bir süre için yapılan uygulamalar, vergi oranlarındaki belirli değişiklikler, vergi indirimleri, vergi muafiyeti yararlı olmamıştır. Uzun süreli istikrarı yakalayabilmek için maliye sisteminin kökten yenilenmesini gerektirmekteydi⁸³. Bu sistemdeki en önemli araç vergilerdir. Vergi sistemlerinin temelli yenilenmesi problemin çözümüne yardımcı olmuştur.

Bütün olumsuzluklara rağmen Azerbaycan'da geçen 10 yıl içinde oluşturulan vergi sistemi içinde sık sık genel ve özel seviyede değişiklikler yapılmıştır. Ortaya konan yeni vergi sisteminin her geçen sene ülkenin ve zamanın gereklerine uygunlaştırma projeleri günümüzde de devam ettirilmektedir.

4.3.6 İstihdam

Ekonomik istikrarın diğer bir şartı olan istihdam durumuna gelince, 1990 sonrası daha önce yakalanan istihdam durumu tamamen bozulmuş, işsizlik problemi ülke ekonomisinin en temel problemlerinden biri olmuştur. Çünkü

⁸³ Gubad İBADOĞLU, "Geçit İktisadiyatlı Bazı Ülkelerin Vergi Sisteminin Mukayeseli ve İstatistik Tahlili", Ekspert Dergisi No:2, Bakü, 2000, s.7

daha önceden var olan ekonomik yapıda cumhuriyetler arası iktisadi ilişkiler bir birlerine o kadar bağımlı kurulmuştur ki, bağımsızlık durumunda bu ilişkilerin tümüyle yeniden oluşturulması neredeyse imkansız olmuştur. Çünkü, ülkede faaliyet gösteren fabrika ve diğer üretim birimlerinin kullandıkları teknoloji bir cumhuriyetten, hammaddesi diğer bir cumhuriyetten, ara malı da daha başka bir cumhuriyetten temin edilmekteydi. Bu durumda ortaya çıkan siyasal gelişmeler sonucu, ülke ekonomilerinin felç olmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı, diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi, Azerbaycan'da da daha önce gerçekleştirilen üretim durmuş, varlığını sürdüren müesseseler de çok düşük kapasiteyle çalışmalarına devam etmiştir. Üretimdeki gerileme doğrudan istihdamı etkilemiş, işsizlikle karşı karşıya kalınmıştır. Bu durumda devlet müesseselerine bağlı işgücü de aslında ülke ekonomisinde gizli işsizlik şeklinde kendini göstermiştir. Çünkü sistemin dağılmasıyla faaliyette olan müesseseler faaliyetini ya tam, ya da kısmen durdurmuş, bu kurumlara bağlı işgücü de istihdam olunmasalar bile bu kurumlara bağlı kalmışlardır.

Azerbaycan'da çalışan nüfusun büyük bölümü tarım-orman sektöründe istihdam edilmektedir. Bu sektörü sanayi-inşaat sektörü izlemektedir. Son yıllarda tarım-orman sektöründe çalışanların oransal olarak artması ve buna karşılık sanayi-inşaat sektöründe çalışanların azalması eğilimi dikkat çekmektedir⁸⁴.

Aşağıdaki tablo 15'te serbestleşmenin ilk yıllarında Azerbaycan'da çalışan nüfusun sektörel dağılımı verilmiştir:

Tablo 15: Toplam İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı (%)

ÇALIŞMA ALANI:	<u>1990</u>	<u>1991</u>	<u>1992</u>	<u>1993</u>
Sanayi-Inşaat	25,6	24,3	23,9	23,9
Tarım-Orman	32,2	33,7	37	37

⁸⁴ İrfan Kaya ÜLGER, *Profile-99*, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 31

Ulaştırma-Haberleşme	7,7	7,4	7,0	7,0
Ticaret-Sosyal İşler	6,3	6	5,4	5,4
Sağlık, Eğitim, Kültür, Bilim	20,3	20,5	20,2	20,2
Kamu Yönetimi	2,2	2,2	2,2	2,2
Diğer	5,5	5,9	4,3	4,3
Toplam	100	100	100	100

Kaynak: The Economist Intelligence Unit, **Azerbaijan Country Report 1997-98**, <http://www.eiu.com>, Erişim tarihi, Şubat 2000.

Tablo 15' te görüldüğü gibi bu ilk yıllardaki sanayideki gerileme, yerini tarım alanındaki istihdamda yükselmeye bırakmıştır. Bunun temel nedeni, kriz döneminde dağılmış olan kolhoz ve sovhozların toprak fonlarının, her geçen yıl daha fazlasının özelleştirilmesi olduğu söylenebilir. Tabloda en dikkat çeken nokta ise kamu yönetimi alanında istihdam rakamının hiç değişmemiş olmasıdır. Bu da bize aslında sistemin dağılmasının ilk yıllarında, yönetim şeklinde bir değişimin olmadığı, eski sistemin miras bıraktığı yönetim şekliyle bir süre de devam edildiği konusunda bilgi vermektedir.

Krizin ilk yıllarından sonra Azerbaycan ekonomisinin istihdam durumunda köklü bir değişiklik olmasa da, bu konuda az da olsa bir düzelme olduğu da inkar edilemez. Bu nispi düzelme de ekonomide özel sektörün payının artmasıyla ilgilidir. İstihdam gibi çok hassas dengeler üzerine kurulu olan bir olgunun problemlerinin uzun süre çözülmemesi bir ekonomi için tehlike çanlarının çalması anlamındadır. Özellikle son yıllarda istihdam durumundaki problemler, ülkede sık sık "sosyal patlama" söyleminin kullanılmasını doğal hale getirmiştir. Bundan dolayıdır ki, Azerbaycan Cumhuriyetinin 2000 yılı için ekonomik ve sosyal gelişmesinin hedeflenen göstergeleri içinde istihdam olayına da özel yer ayrılmıştır⁸⁵.

Son yılların istihdam durumu ise Tablo 16' da gösterilmiştir:

⁸⁵ Altay İSMAİLOV, **Maliye Politikası ve Azerbaycan Örneği**, M.Ü. , Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s.84

Tablo 16: Azerbaycan'da İstihdam (Bin Kişi)

	<u>1998</u>	<u>1999</u>	<u>2000</u>
Nüfus	7913	7989	8064
Faal nüfus	4292	4347	4401
Bunlardan:			
Çalışma yeteneğine sahip nüfus	4142	4208	4269
Faal nüfus içindeki payı %	96.5	96.8	97.0
Ülke ekonomisindeki çalışanlar	3702	3756	3816
Faal nüfus içindeki payı %	86.2	86.4	86.7
Sektörlere göre dağılım :	(%)	(%)	(%)
Sanayi	237 6,4	230 6,1	225 5,9
İnşaat	150 4,1	146 3,9	140 3,7
Tarım	1085 29,2	1100 29,3	1120 29,4
Ulaştırma ve Haberleşme	85 2,3	87 2,3	90 2,4
Ticaret ve sosyal hizmet	772 20,9	780 20,8	795 20,8
Eğitim, kültür, sanat ve bilim	396 10,7	410 10,9	430 11,3
Sağlık, spor ve sosyal teminat	187 4,5	190 5,1	195 5,1
Konut hizmetleri	127 5,1	130 3,5	135 3,5
Kamu ve Özel Kesim Çalışanları:			
Kamu sektöründe çalışanlar	1250	1210	1140
Toplam çalışanlar içindeki ağırlığı %	33.8	32.2	29.9
Özel sektörde çalışanlar	2452	2546	2676
Toplam çalışanlar içindeki ağırlığı %	66.2	67.8	70.1

Kaynak: A.C. İktisat Bakanlığı, **Ekonomik Rapor**, Bakü, 2000, s.10

Tablo 16'dan anlaşılmaktadır ki, Azerbaycan ekonomisinde çalışma yeteneğine sahip işgücünün faal nüfus içindeki payı %96-97 arasında

değişmektedir. Tabloya göre bu işgücünün yaklaşık %86'sı istihdam edilmektedir. İstihdam olunan nüfusun 2/3'si özel sektörde çalışmakta ve bu yönüyle özel sektörün payı her geçen gün artmaktadır. Zaten daha önce de belirttiğimiz istihdamdaki nispi düzelme özel sektörün sayesinde olmuştur.

Her ne kadar tabloda işsizlik durumunun %10'larda seyrettiği görülse de, Azerbaycan'a ilişkin ABD kökenli petrol şirketlerinin yaptığı analizlerde işsizlik oranının %20 olarak gösterilmektedir⁸⁶.

Zira daha önce de belirttiğimiz gibi, halen de hiçbir üretim gerçekleştirmeyen veya kapasitelerinin çok küçük kısmını kullanan devlete bağlı müesseselerde çok düşük ücrette istihdam ediliyor gibi gözükken bir kesim vardır ki, bu da aslında gizli işsizlikten başka bir şey değildir.

4.3.7 Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı kavramı her şeyden önce bir makro ekonomik göstergedir. Yani bir ülkede gelir dağılımına bakarak o ülkenin durumuyla ilgili yorum yapılabilir. Bu kavram aynı zamanda yaşama düzeyini belirler. Böyle olduğundan dolayı da gelir dağılımı ve yaşam düzeyini iyileştirmek liberalleşmenin olumlu sonucu olarak görülmektedir.

Aslında gelir dağılımı, gelirin kişiler arasında farklı dağılımlarının inceler ve amaç olarak toplumsal refahın ve barışın sağlanması için bu dağılımın adalet prensibi esasında yapılmasını hedefler.

Azerbaycan ekonomisinde gelir dağılımı kavramına gelirin kişiler arasında farklı dağılımından önce, yaşam düzeyi konusunda bilgilendirme amacıyla, toplumun gelir seviyesini inceleyerek başlayalım. Öncelikle şunu belirtelim ki, daha önce incelediğimiz diğer iki amaçtan farklı olarak gelir dağılımı konusunda tam bir ikilemle karşı karşıyız. Şöyle ki, resmi verilere dayanarak daha öncede verdiğimiz bilgilerin ışığında durum incelendiğinde, ekonominin genelinde olan gelişmenin gelir dağılımı ve yaşam düzeyi üzerinde

⁸⁶ İrfan Kaya ÜLGER, a.g.e, s. 31

de doğrudan etkili olacağı sonucuna varmamız gerekiyordu. Yani, bu makro ekonomik göstergelere göre ülkede yaşam düzeyi de iyileşmeye doğru gitmeliydi. Daha önceki verilerden hatırlanacağı üzere, Azerbaycan ekonomisinin bağımsızlık sonrası durumunda 1990-95 yıllarının pek başarılı yıllar olmadığı, gerçek kalkınma eğiliminin 1995' ten sonra başladığı ve başarıyla devam ettiği sonucuna varılmıştı. Öncelikle resmi kaynaklar gelir dağılımını, halkın eline geçen parasal fonlar şeklinde ele alarak, bu durumda her geçen yıl daha iyi sonuçlar elde edilmesinin doğal olarak gelir dağılımında iyileşme olarak yorumlamışlardır. Örneğin daha önce de ele aldığımız kişi başına milli gelir düzeyi 1993-97 yılları arasında sırasıyla, 174\$, 138\$, 323\$, 420\$, 506\$ şeklinde gerçekleşmişti ki, bu da 1994 yılından itibaren sürekli bir gelir artışı anlamına gelmekteydi⁸⁷.

Durumu daha ayrıntılı görebilmek için aşağıdaki tablo 17'e bakalım:

Tablo 17: Nominal ve Reel Ücret Durumu

<u>Yıllar</u>	<u>Nominal Ücret</u> <u>(Aylık)</u>	<u>Reel Ücret</u>	
		<u>İndeks</u> <u>1995=100</u>	<u>Değişim</u> <u>(önceki yıla oranla (%))</u>
1995	14	100	-
1996	21	119	18,9
1997	36	182	52,9
1998	44	218	19,9
1999	45	262	20,2

Kaynak: TACIS, Azerbaycan'ın İktisadi İcmalı , Bakü, 2000, s.90

Son üç yılda fiyat artışlarının yavaşlaması sonucu (Tablo 6) reel ücret seviyesi yükselmiştir. Fakat reel ücretlerin 1995 yılına oranla 2,6 kat artmasına

⁸⁷ İbrahim ŞENEL, *Azerbaycan Ülke Raporu*, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Yayınları, İstanbul, 1998, s.6

rağmen, bu miktarın 1990 yılındaki durumdan %61 daha geride olduğu da unutulmamalıdır⁸⁸. Tablo 17'e göre yapılacak yorum ise ücretlerin genel seviyesinin her geçen sene daha iyiye gitmesi şeklindedir. Fakat ölçü olarak alınan yılların kriz yılları olması sebebiyle, bu yıllardaki değişimler her ne kadar oransal olarak, bir önceki yıldan yüksek olsalar da, aslında miktar bakımından çok düşük rakamlardır. Böyle olunca ekonomik hedef olarak belirlenen yaşam düzeyini iyileştirme, oransal olarak iyileşse de, elde edilen reel gelirin insanca yaşam düzeyinin çok altında olması gerçeği ortadadır.

Bunun dışında gelir dağılım ve yaşam düzeyi olayına sadece ücretler düzeyi olarak bakma da eksik bir yaklaşımdır. Çünkü yaşam düzeyi dendiğinde iktisat yazınında, her ne kadar son yıllara kadar kişi başına milli gelir kavramı anlaşılmış olsa da, son yıllardaki gelişmelere paralel olarak kişi başına düşen milli gelirden başka, kişilerin tüketim hacmi, eğitim, sağlık, kültür ihtiyaçlarının karşılanması, ortalama ömür kavramları da kastedilmektedir. Çünkü, sadece kişi başına milli gelir kavramı çok genel bir gösterge olmakta ve reel durumu her zaman tam gerçeğiyle yansıtamamaktadır.

Ondan dolayıdır ki, global düzeyde yaşam düzeyini karakterize etmek için 1990 yılından itibaren BM'nin tavsiyesiyle yeni gösterge tatbik edilmeye başlanmıştır. Bu gösterge "İnsani Gelişim Endeksi (İ.G.E.)" olarak tanımlanmıştır. Bu endeksi belirlerken üç önemli gösterge kullanılır. Bunlar; kişi başına milli gelir, ortalama ömür ve eğitim seviyesidir.

Her ne kadar Azerbaycan'da kişi başına düşen milli gelirin devamlı bir seyir içinde yükselmesinden söz edilse de, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, kişi başına düşen milli gelire göre Azerbaycan Lüksembourg'dan 80, İsviçre'den 79, Japonya'dan 77, ABD'den 53 defa geri kalmaktadır. Diğer bir gösterge olan, ortalama ömür, Azerbaycan'da 71,6 olmakla gelişmiş ülkelere 5-8 yaş gerilerde kalmaktadır. Eğitim durumuna gelince tüm mali sıkıntılara rağmen ülke

⁸⁸ TACIS, a.g.e, Bakü, 2000, s. 90

halkının %91.7'sinin eğitimli olması, gelişmiş ülkelerden bir ölçüde geri olsa da, normalde iyi bir göstergedir⁸⁹.

1990-95 yılları arasında Azerbaycan'ın karşılaştığı zorluklar sonucu İ.G.E gittikçe düşmektedir. Azerbaycan, ülkelerin İ.G.E.' ye göre yerleştirildiği listede 173 ülke arasında 62. sıradan, 104. sıraya düşmüştür. Son yıllardaki pozitif ilerlemelere rağmen Azerbaycan'ın İ.G.E.' si dünya ortalamasından düşük kalmaya devam etmektedir. Bunun asıl nedeni halkın gelirlerinin normal yaşam seviyesine uygun olmamasıdır.

Halkın reel geliri esasen 1990'lı yıllardan başlayarak azalmış ve minimum sayılan durumun bile altına inmiştir. Bundan dolayı Azerbaycan'da halk masrafların şeklini değiştirerek, gıda ürünlerinin oranını, toplam harcama içerisinde en üst seviyeye (%69) çıkarmıştır. Oysa bu rakam ABD'de %18'lerdedir. En az sosyal ve ekonomik şartlara sahip olan zorunlu göçmenlerin durumu ise daha da ağırdır. 1997 yılında onların kişi başına düşen aylık geliri 13,4\$ olmuştur ki, bu da onların nasıl bir yaşam standartlarında yaşadıklarının bir göstergesidir⁹⁰.

Kısacası, son yıllarda liberalleşme eğilimleri sonucu Azerbaycan her ne kadar bir kalkınma sürecine girmiş olsa da, yine de en önemli sorunların başında gelir dağılımındaki dengesizlik ve ülkenin refah düzeyinin yetersiz düzeyde olması gelmektedir.

4.3.8 Dış Ticaret Göstergeleri ve Ödemeler Dengesi

Genel olarak bakıldığında 1990-1999 yılları arasında hem ihracatta hem de ithalatta artış olduğunu görmek mümkündür. İthalatın artışının ülke dahilinde üretim yetersizliği, ihracatın artışının da dış ticarete kısmen de olsa liberalleşmenin sağlanmasından kaynaklandığı söylenebilir. İhraç mallarında

⁸⁹ Ferhad ELİYEV, "XXI. Esrin Astanasında Azerbaycan'da Heyat Seviyesi", Ekspert Dergisi No:10-11, Bakü, 2000 s.32

⁹⁰ Aide GULİYEVA, "Sosial Heyat Şeraiti İgtisadi ArtımTempi İle Uzlaşmır", Ekspert Dergisi No:4-5, Bakü, 2000, s.28

orta direğin petrol olması ülkenin doğal kaynak zenginliği ile, ithalatta gıda ürünlerinin ağırlıklı olması ise iç üretim sanayiinin zamanında özelleştirilememiş olması ve hantal devlet yapısının gıdada kendine yeterliliği sağlayamamış olması ile açıklanabilir.

1999 yılında Azerbaycan devlet ve özel şirketleri tarafından 928,6 milyon dolar (\$) ihracat, 1.033,5 milyon dolar (\$) ithalat gerçekleştirmişlerdir. Dış ticaret açığı ise 104,9 milyon dolar (\$) olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre ihracat artışı %53,2 olmuş, ithalat ise %4 azalmıştır. Toplam dış ticaret hacmi %16,6 artmış ve dış ticaret açığı ise %78 azalmıştır(Tablo 18).

Tablo 18. Dış Ticaret Göstergeleri

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
İHRACAT(milyon \$)	637	574	631	781	606,2	928,6
İTHALAT(milyon \$)	778	668	960	794	1.077,2	1.033,4
DIŞ TİCARET DENGESİ (milyon \$)	-141	-94	-329	-13	-471	-104,8
CARİ İŞLEMLER DENGESİ (milyon \$)	-179	-400,7	-931,2	-915,8	-1.364,5	-599,7

BAZI ORANLAR

İHRACAT / GSYİH (%)	45	24	20	20	14,7	23,2
İTHALAT / GSYİH (%)	55	28	30	20	26,2	25,8
İHRACAT/İTHALAT (%)	0,82	0,86	0,66	0,98	0,56	0,90

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi, *Azerbaijan in Figures 1998- 99*, Bakü, 1999, s.39

1995-99 yılları arasında ihracatın sürekli artması ve 2000 yılında ithalatı geçmiş olması petrol anlaşmaları ile ilgili gerçekleştirilen petrol satışları ile açıklanabilir. Tablo 19' da görüldüğü gibi maden ürünleri özellikle de petrol ihracatı giderek artmış ve 1999 yılında ihracatın ¾ den fazlasını oluşturmuştur. Tarım ülkesi olan Azerbaycan' ın gıda ve canlı hayvan ihracatı giderek azalmıştır. Buna karşılık petrol ihracatı giderek artmış ve son iki yılda dış ticaret açığı giderek kapanmıştır.

İhracatın İthalatı karşılama oranı dalgalı seyir izlemiş, 1997 yılında en üst seviyeyi yakalamıştır. Son yıllarda yapılan petrol ihracatı sonucu bu oran %90'larda seyretmiştir.

Dış ticaret dengesi açığı 1999' da azalmış -104.8 düzeyinde gerçekleşmiştir. İhracatın GSYİH içindeki payı giderek büyümüştür. İthalatta da daha yavaş artış söz konusu olmuştur. 1999 yılında her iki oran 1994 yılına göre yaklaşık %50 düzeyinde kalmıştır. Ülkenin ihraç ettiği malların dağılımı ise aşağıdaki gibi olmuştur (Tablo 19):

Tablo 19. İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (%)

Ürünler	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Gıda Malları ve Canlı Hayvanlar	10,1	6,0	4,5	7,1	7,7	6,4
Canlı Hayvanlar	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,06
Sebzeler	2,3	2,1	0,9	2,2	2,7	2,4
Bitkisel ve Hayvansal Yağlar	0,0	0,0	0,1	0,7	0,3	0,4
Gıda Mal., Alkol. İçkiler ve Tütün	7,7	3,8	3,3	4,3	4,7	3,6
Maden Ürünleri	34,2	58,6	66,8	61,7	69,1	78,7
Petrol Ürünleri	33,9	58,4	66,4	61,4	68,9	78,6
Kimyasal Ürünler	3,6	3,1	3,3	2,3	1,9	2,4
Plastik ve Plastik Ürünleri	1,6	2,1	4,2	2,9	2,0	1,4
Tekstil Ürünleri	18,0	19,5	10,7	17,0	9,2	2,8
Metal ve Metal Ürünleri	16,5	2,8	1,0	2,0	2,2	0,0
Makineler ve Elk. Teçhizat	14,0	6,2	6,9	4,8	5,5	3,7
Diğer Mallar	2,0	1,7	2,6	2,3	2,4	4,6
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Bakü Ticaret Müşavirliği, Yıllık Ekonomik Rapor 1999, Bakü, Nisan 2000, s.53

Tablo 19'da görüldüğü gibi mineral ürünler ve petrol dışında bütün mal gruplarının toplam ihracat içindeki payları giderek azalmıştır. Tarım ülkesi olan Azerbaycan' ın tarımsal ürünlerde yeterli ihracata sahip olmamasını kalite ve

uluslararası standartlara uygun üretimin yokluğu ile açıklayabiliriz. Bunun asıl nedeni ise teknoloji yetersizliğidir.

Son yıllarda gıda ve makine teçhizatın ithalatı ithalat kalemleri arasında ön sırada yer almışlardır(Tablo 20). Daha önce rafineri için ithal olunan petrol miktarı azalmış 1994 yılının 1/ 5' i düzeyine inmiştir. Genel olarak bakıldığında petrol hariç diğer bütün mal gruplarında 1994 yılına oranla düşüş yaşanmıştır. Bunun nedeninin iç üretim yetersizliği olduğunu tahmin etmek zor değildir. Yakın gelecekte Azerbaycan' da tarım ve petrol dışı sanayide gerekli kalkınma sağlanamazsa petrole dayalı bir ekonomiye sahip ülke olma riski her an mevcuttur. İthalat kalemlerinin mal gruplarına göre dağılımı ise şöyle olmuştur (Tablo 20):

Tablo 20. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Ürünler	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Gıda Malları ve Canlı Hayvanlar	26,4	41,5	39,7	22,8	16,3	20,0
Hayvanlar Ve Hayvansal Ürünler	5,4	11,1	10,8	4,2	2,9	2,6
Sebzeler	101,	7,7	14,1	10,9	9,0	11,2
Bitkisel ve Hayvansal Yağlar	3,0	8,2	2,5	0,8	0,5	1,2
Gıda Mal. Alkol. İçkiler ve Tütün	7,9	14,5	12,4	6,9	3,9	5,0
Maden Ürünleri	33,3	15,1	6,8	12,3	7,9	8,6
Petrol Ürünleri	32,1	13,2	4,5	10,0	5,9	6,3
Kimyasal Ürünler	4,9	9,2	6,4	7,0	7,4	5,6
Plastik ve Plastik Ürünleri	1,9	1,7	3,1	2,9	2,2	1,7
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	0,9	2,3	3,6	3,4	1,5	0,9
Metal ve Metal Ürünleri	12,5	6,3	9,0	13,8	12,0	10,7
Makine Ekipman ve Teçhizatlar	10,1	12,4	19,2	21,3	32,3	33,1
Nakliye Araçları-kara,hava, deniz	2,9	5,5	4,4	6,3	8,1	8,7
Diğer Mallar	7,1	6,0	7,9	10,3	13,2	10,7
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Bakü Ticaret Müşavirliği, Yıllık Ekonomik Rapor 1999, Bakü, Nisan 2000, s.53

Tablo 20'de de görüldüğü gibi ithalat mallarında çok fazla değişme yaşanmamıştır. Petrol ve maden ürünlerinin ithalinde ciddi düşüş olmuştur. Kimyasal ürünler, makine-ekipman ve taşıt araçlarının ithalatında artış gözlenmiştir.

1999 yılında dış ticaretin %27,3' ü BDT ülkeleri ile, kalan %72,7'lik kısmı ise diğer ülkelerle gerçekleştirilmiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri ile yapılan ticarete ana kalemler şunlardır: buğday unu, buğday, şeker, şeker tozu, yumurta, çimento, kereste, demir ve mazot.

Son yılın ithalat kalemleri ise makine teçhizat, elektronik cihazlar, gıda malları, metal ve metal ürünleri, taşıt araçları olarak sıralanabilir. Bunların %49,2 si BDT ülkelerinden ithal edilmiştir. Petrol ürünlerinin %86,8' i BDT dışı ülkelere ihraç edilmiştir (Tablo 22).

Son iki yılda (1998-99) Azerbaycan' ın dış ticaretinin hemen hemen 1/3' i Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ile yapılmıştır. Bu da Sovyetler Birliği döneminden kalma bağların halen daha devam ettiğini göstermektedir. Şöyle ki, Azerbaycan' da sanayi alanında faaliyet gösteren üretim tesislerinin çoğunun hammaddesi BDT ülkelerinden ithal edilmekte, rafineri için petrol alımı azalarak devam etmiştir (Tablo 21).

Tablo 21. Azerbaycan' ın 1999 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Ülkeleri İle Dış Ticareti (Dolar \$)

Ülkeler	İthal	İhraç
Beyaz Rusya	8.819.400	3.892.000
Gürcistan	9.485.600	71.723.200
Kazakistan	24.580.200	4.069.400
Kırgızistan	1.964.200	3.705.800
Moldova	1.519.600	255.300
Özbekistan	422.600	740.500
Rusya Federasyonu	225.850.600	83.069.400

Tacikistan	182.900	10.782.300
Türkmenistan	12.913.600	8.861.100
Ukrayna	38.397.400	23.684.800
BDT Ülkeleri Toplam	324.136.100	210.783.800

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyet' i Merkez Bankası, 1999 Raporu, Bakü, 2000, s.2

1998-99 yıllarında BDT dışı ülkelere yapılan dış ticaret toplam ticaretin yaklaşık %70' ini oluşturmuştur (Tablo 22). Ticaretin yapıldığı toplam ülke sayısı 87 dir. Bu ülkelere yapılan ticaretin yaklaşık %60' ını petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. Petrol dışı ihracatın kısıtlı kalmasında malların uluslararası standartlara uygun olmaması, ticari senetlerin tam olarak sadeleştirilmemesi ve irtibatsızlık ilk akla gelen nedenlerdir⁹¹. Şöyle ki, Bakü – Supsa petrol boru hattının faaliyete geçmesi ile satılan petrol miktarı daha da artmış, 1999' da 100 milyon ABD dolarına ulaşmıştır.

Tablo 22. Azerbaycan' ın 1999 yılında 3. Ülkelerle Dış Ticareti

Ülkeler	İthalat	İhracat
A.B.D	82.895.300	178.300
Afganistan	---	178.300
Almanya	46.065.900	7.623.200
İngiltere	67.512.800	11.276.400
Angola	---	960.200
Arjantin	71.100	2.459.600
Avustralya	1.548.200	23.600
Avusturya	1.989.000	440.700
B.A.E	12.297.000	9.031.000
Bahama Adaları	2.400	---
Belçika	10.332.900	927.400

⁹¹ Ercan SANCAK, Keçid İktisadiyyatında İnflasiya Problemi: Türkiye Tecüresi ve Azerbaycan' ın Keçid İgtisadiyyatı, Kafkas Üniversitesi, Doktora Tezi, Bakü, 1999, s.155

Brunei	---	2.500
Bulgaristan	7.559.900	1.980.700
Çek Cumhuriyeti	2.453.200	221.300
Çin	13.666.700	158.200
Danimarka	4.794.400	4.700
Ekvator	625.500	---
Endonezya	295.200	4.600
Estonya	444.000	424.400
Finlandiya	1.372.600	1.303.100
Fransa	24.864.700	58.093.700
G.Kore	14.713.800	1.386.800
Hırvatistan	18.800	---
Hindistan	2.966.700	1.263.900
Hollanda	14.161.300	4.380.900
İran	47.427.700	22.598.900
İrlanda	293.000	4.241.900
İspanya	3.171.000	9.171.700
İsrail	5.577.700	59.930.700
İsveç	5.403.700	0.300
İsviçre	3.535.500	36.775.900
İtalya	8.251.700	333.005.900
Japonya	55.503.000	403.500
Kamboçya	3.100	---
Kanada	2.855.000	4.600
Katar	10.100	---
Kıbrıs	41.500	3.128.500
Kore	87.500	---
Kosta Rica	63.700	---

Küba	---	765.800
Kuveyt	2.600	9.100
Letonya	1.841.600	2.455.600
Litvanya	776.400	2.168.600
Lübnan	16.500	4.416.200
Lüksemburg	65.000	---
Macaristan	6.175.700	52.500
Makedonya	134.000	---
Malezya	1.453.200	53.700
Malta	115.400	2.556.200
Mısır	122.900	1.630.300
Moğolistan	---	51.200
Norveç	37.017.600	749.700
Pakistan	2.748.700	149.000
Panama	295.000	---
Polonya	7.345.400	2.111.000
Portekiz	12.200	---
Romanya	1.966.600	3.620.900
San Marino	13.400	---
Singapur	41.329.500	0.500
Slovakya	179.900	644.900
Slovenya	758.500	1.318.200
Sri Lanka	3.807.400	---
Suriye	767.400	235.000
Suudi Arabistan	391.600	2.100
Şili	29.200	5.279.700
Tayland	1.817.600	1.001.300
Tayvan	1.139.100	129.000

Tunus	2.000	4.023.600
Türkiye	142.411.200	69.081.400
Umman	626.300	---
Uruguay	1.600	---
Venezüella	52.200	103.700
Vietnam	22.900	211.600
Virginia Adaları	4.044.900	13.216.100
Yeni Zelanda	4.354.600	10.000
Yugoslavya	66.700	53.600
Yunanistan	458.600	13.225.800
Toplam	709.332.500	717.836.300

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Bakü Ticaret Müşavirliği, Yıllık Ekonomik Rapor 1999-2000, Bakü, Nisan 2000, s.55

Dış ticaretin ağırlıklı olarak yapıldığı ülkeler ise şöyledir: %20,9 BDT ülkeleri, %53,1 Avrupa ülkeleri, %19,4 Asya ülkeleri, %5,1 Amerika, %0,3 Avustralya ve %1,2 Afrika ülkeleri⁹².

4.3.9 Uluslararası Rekabet Gücü

Uzun yıllar kapalı ekonomiye sahip olan eski Sovyet Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını elde ettikleri zaman bir takım sorunlarla karşılaştılar. Diğer ülkelerle etkileşimde ekonomik olarak yetersizlikleri ilk olarak görülen sorunlardandır. Bu yetersizliği dış ticarete, uluslararası pazar payında, verimlilik ve yaşam standartlarında görmek mümkündür. Doğal kaynak, üretken sermaye, fiziksel altyapı, eğitim düzeyi gibi faktörlerde ortaya çıkan farklılıklar da bu sorunlar arasında sıralanabilir. Bazı eski sosyalist ülkelerin doğal kaynaklarının, fiziksel altyapının yeterli olması ve bazılarının üretken sermaye ve işgücünün uluslararası düzeyde olmasına rağmen yine de bir çok uyum problemi ile

⁹² Azerbaycan Cumhuriyet' i Ticaret Bakanlığı, Ekonomik Rapor 1999-2000, Bakü, 2000, s.1

karşılaştıkları bir gerçektir. Bu ülkelerin ekonomik olarak ülke düzeyinde rekabet edebilirliği bir çok faktöre bağlı olduğundan bu alanda yeterli düzeyde olmadıkları da açık görülen bir durumdur (Tablo 23). Aşağıda geniş olarak incelenen rekabet edebilirlik olgusunun gelişme aşamasında olan ülkeler için ne kadar önemli olduğu görülecektir.

Bir ülke sanayiinin diğer ülke sanayileri ile ne ölçüde rekabet edebildiğini ölçmek için rekabet edebilirlik (competitiveness) kavramından yararlanılabilir. Fakat uluslararası rekabet edebilirlik kavramının belirleyicilerinin neler olduğu konusunda tam bir görüş birliği yoktur⁹³. Bununla birlikte rekabet edebilirlik fiyat rekabet edebilirliği ve fiyat dışı rekabet edebilirlik olarak iki grupta ele alınabilir⁹⁴. Fiyat rekabet edebilirliği, parasal ücretler, verimlilik ve döviz kurundaki değişimler tarafından belirlenir. Fiyat dışı rekabet edebilirlik, ürünün özellikleri, kalitesi, pazarlaması ve satış sonrası hizmetlere bağlıdır⁹⁵.

Rekabet edebilirlik firma(endüstri) yada ülke düzeyinde incelenebilir. Firma düzeyinde rekabet edebilirliği belirleyen etkenlerden firmanın rakiplerine karşı fiyat, kalite ve dağıtım gibi alanlar sayılabilir⁹⁶.

Ülke düzeyinde rekabet edebilirliğin ne anlama geldiği ve nasıl ölçüleceği konusunda yeterince bir açıklık ve görüş birliği yoktur. Ülke açısından rekabet edebilirlik serbest ve hakkaniyetli piyasa koşulları altında üretilebilen mal ve hizmetlerin uluslararası pazarda sınanması ile eşanlı olarak ülke bireylerinin reel gelir düzeylerini korunması yada artırılması olarak tanımlanmaktadır⁹⁷.

⁹³ Osman KÜÇÜKAHMETOĞLU, "Türkiye' nin Avrupa Birliği(AB) ve AB Dışı Ükelere Göre Rekabet Gücü: (1984-1996)", Banka-Maliye ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı 9, Eylül, 2000, s.25

⁹⁴ a.g.e., s.25' ten, Artur Francis, (1989), s.5

⁹⁵ a.g.e., s.25

⁹⁶ Osman KÜÇÜKAHMETOĞLU, Rekabet Edebilirlik: Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii Üzerine Bir Araştırma, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2000, s.28

⁹⁷ a.g.e., s.22

Ülke düzeyinde rekabet edebilirlik bazı temel değişkenlere dayanmaktadır. Bu değişkenlerin değerlendirilmesi sonucu ülkenin hangi düzeyde rekabet gücüne sahip olduğu görülebilir(Tablo 23).

Tablo 23. Ülke Düzeyinde Rekabet Edebilirlik.

Rekabet edebilirlikle ilgili değişkenler	
Performans Değişkenler	Yaşam standardı / verimlilik Çevrimsel İstikrar Uluslararası Ticaret Performansı
	Dış Ticaret Dengesi Uluslararası Pazar Payı Yabancı Sermaye Yatırımları İstihdam (İş Yaratma)
Faktör Değişkenleri	MAKROEKONOMİK İSTİKRAR
	ÜRETİM FAKTÖRLERİ (GENELLEŞTİRİLMİŞ)
	Doğal Üretken Fiziksel Nüfus/ Eğitim / Temel Araştırma Kaynaklar Sermaye Altyapı İşgücü Beceriler(Maddi Geliştirme Olmayan ve Altyapı) Teknoloji
	PIYASALARIN ETKİNLİĞİ
	<u>Sermaye Piyasalarındaki Esneklik</u> <u>İşgücü</u> <u>Piyasalarında</u> (Tasarrufların Yatırımlara <u>Esneklik</u> (İstihdam ve reel Dönüşmesinde Etkinlik; üretken ücretleri ekonomik koşullara sermaye kontrolünün yeniden ayarlama) dağılımı)

Politika Değişkenleri	İSTİKRAR POLİTİKALARI	
	Maliye Politikası	
	Para Politikası	
	BİRİKİMİ ARTTIRAN POLİTİKALAR	
	Altyapı Politikası	
	Sağlık Politikası	
	Eğitim / İşgücü Piyasası Politikası	
	Araştırma, Geliştirme ve Teknoloji Politikası	
	ETKİNLİK ARTTIRAN POLİTİKALAR	
	Vergi Politikaları	Yönetim Kuralları
	Finansal Düzenleme	Sosyal Politikalar
	İşgücü Piyasası Politikası	

Kaynak: Osman KÜÇÜKAHMETOĞLU, **Rekabet Edebilirlik: Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii Üzerine Bir Araştırma**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2000, s.35

Dünya tecrübesi gösteriyor ki, ülkenin bağımsızlığının garantisi olan rekabet gücü, kendine yeterlilik ve kaynaklarının akıllı kullanımına bağlıdır⁹⁸. Rekabet edebilirlik ise doğal kaynak zenginliğine, üretim verimliliğine, halkın refah düzeyine bağlıdır.

Uluslararası ticarete çok sayıda ülke çok sayıda ürünü ihraç ve ithal etmektedir. Rekabet edebilirliği belirleyen fiyat ve fiyat dışı değişkenlerin çok sayıda ülke ve çok sayıda ürün yönünden ölçülmesinde zorluklar vardır. Bu nedenle karşılaştırmalı üstünlüklerin hesaplanmasının güç olduğu söylenebilir⁹⁹.

⁹⁸Dünyamalı VELİYEV, "İpek Yolu ve Azerbaycan İqtisadiyyatının Beynelhalk Rekabet Gücü", **"İpek Yolu" Dergisi**, No:2-3, Bakü, 1997, s.53

⁹⁹ Osman KÜÇÜKAHMETOĞLU, a.g.e., s.3' ten, Roberth H. Balance, (1988), s.6

Bu zorluğun yenilmesi amacı ile karşılaştırmalı üstünlüklerin hesaplanmasında ticaret öncesi değil, ticaret sonrası verilere dayalı olarak hesaplama yapmak gerekli olmaktadır¹⁰⁰.

Böylece uluslararası ticaret sonucunda ortaya çıkan mal akımları temel alınarak alınan karşılaştırmalı üstünlükler dolaylı biçimde hesaplanabilir. Bu yönde temel bir yaklaşım Bela Balassa tarafından geliştirilmiştir. Balassa karşılaştırmalı üstünlükleri hesaplamak amacıyla Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (Revealed Comparative Advantage) yaklaşımını geliştirmiştir¹⁰¹.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ülkenin belirli ürünlerdeki göreceli ticari başarısını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımda, uluslararası ticaretin ürün bileşiminin, ülkeler arasındaki göreceli maliyetler kadar fiyat dışı faktörleri de (kalite farkları, satış sonrası hizmetler vb.) yansıttığı varsayılmaktadır¹⁰².

Bu varsayım ticareti gerçekleştiren ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri "açıklamak" amacı ile yapılmaktadır. Balassa' nın karşılaştırmalı üstünlükleri hesaplamak için önermiş olduğu iki ölçüt aşağıdaki gibi gösterilebilir¹⁰³:

1. Göreceli İhracat Payları Ölçütü (ihracat performansı)

$$RCA_{ij} = (X_{ij} / X_{it}) : (X_{wj} / X_{wt}) \quad (1)$$

RCA_{ij} : "i" ülkesinin "j" malındaki karşılaştırmalı üstünlük düzeyi

X_{ij} : "i" ülkesini "j" malı ihracatı

X_{it} : "i" ülkesinin toplam ihracatı

X_{wj} : Dünya ülkelerinin "j" malı ihracatı

X_{wt} : Dünya ülkelerinin toplam ihracatı

Buna göre açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler hesaplanırken belirli bir endüstrideki ihracatın ülkenin toplam ihracatı içindeki payı hesaplanıp aynı

¹⁰⁰ Osman KÜÇÜKAHMETOĞLU, a.g.e., s.25

¹⁰¹ Bela BALASSA, "Trade Liberalization and "Revealed" Comparative Advantage", The Manchester School of Economic and Sosial Studies, Vol.33, May 1965, s. 99-117

¹⁰² a.g.e., s.3' ten, Bela Balassa, (1977), s.327

¹⁰³ a.g.e., s.3

endüstrideki Dünya ülkeleri ihracatının toplam dünya ihracatı içindeki payına oranlanmaktadır. Bu ölçüt karşılaştırmalı üstünlüklerin hesaplanmasında yalnızca ihracat verilerini temel almaktadır. Tüm ülkelerin ihracatçıları belirli bir ürünü ihraç ederken o ürün için aynı ölçüde gümrük vergisi ve ile karşılaşırsa ihracat performansında bir sapma ortaya çıkmaz¹⁰⁴.

Bununla birlikte sübvansiyon ve vergiler nedeni ile ürün ihracat miktarında sapmaların ortaya çıkabileceği ve ihracat performansının bundan etkileneceği söylenebilir¹⁰⁵.

Görelî İhracat-İthalat ölçütü

$$RCA_{ij} = (X_{ij} / X_{it}) : (M_{ij} / M_{it})$$

M_{ij} : i ülkesinin j malı ithalatı

M_{it} : i ülkesinin toplam ithalatı

X_{ij} : i ülkesinin j malı ihracatı

X_{it} : i ülkesinin toplam ihracatı

İhracat-ithalat oranları yaklaşımına göre karşılaştırmalı üstünlükler hesaplanırken belirli bir endüstrideki ihracatın toplam ihracat içindeki payı aynı endüstrideki ithalatın toplam ithalat içindeki payına oranlanmaktadır. Bu oranlar hesaplanırken ihracat ve ithalat verileri temel alınmaktadır. Balassa' ya göre her bir endüstrideki koruma düzeyinin ülkeler bakımından farklı boyutta olması nedeni ile ihracat – ithalat oranı bu farklılıklardan etkilenir. Bu nedenle de Balassa karşılaştırmalı üstünlüklerin hesaplanmasında görelî ihracat payları ölçütünü temel almıştır¹⁰⁶.

Yukarıda belirtilen hesaplamalar sonucu ortaya çıkan değerin 1' den büyük olması karşılaştırmalı üstünlüğün olduğunu, küçük olması ise karşılaştırmalı dezavantajı gösterir¹⁰⁷. Bu yöntemle yapılan hesaplamalar

¹⁰⁴ Bela BALASSA, a.g.e., s.103-104

¹⁰⁵ Osman KÜÇÜKAHMETOĞLU, a.g.e., s.4' ten, Ayre Hillman, (1980), s.103

¹⁰⁶ a.g.e., s. 4

¹⁰⁷ a.g.e., s.4' ten, Alexandr J. Yeats. 1985, s.61-62. Alfred Tovas. 1991, s. 293

Birleşmiş Milletler SITC Rev.2 verilerini kapsamakta ve 1995-1996 yılları için yapılmıştır (Tablo 14).

4.3.9.1 Azerbaycan' ın Uluslararası Rekabet Gücünün Hesaplanması

a) Göreli İhracat Payları Yöntemi

Birleşmiş Milletler' in düzenli olarak yayınladığı Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC) Rev.2 kapsamında 3 basamaklı 149 endüstriyel, 81 tarımsal ürün olmak üzere toplam 230 ürün grubunda yapılan bu hesaplama, Azerbaycan için 1995-1996 yılları için 3 tarım ve 14 ihracata tabi sanayi mal grubunda yapılacaktır(Tablo 24).

Tablo 24. Birleşmiş Milletler SITC Verilerine Göre İhracatı Yapılan Malların Sıralaması

AZERBAYCAN			DÜNYA		
		1995	1996	1995	1996
Toplam İhracat (mln \$)		574	631	4969399	5173162
SITC Rev.2 kodu	Ürün Adı				
054	Sebze (taze)	1,1	1,1	24575,1	23809,0
056	Sebze (konserve)	-	-	6770,7	6444,8
057	Fındık, ceviz ve kuru meyve	10,1	3,1	27108,8	28749,3
11	Alkollü ve alkolsüz içecekler	11,1	7,1	4526,2	4517,2
263	Pamuk	117,0	59,1	11910,7	12166,6
334	Petrol Ürünleri	372,0	419,0	6143,8	6608,1
51	Hidrokarbonatlar	8,1	11,1	19069,9	21368,3
572	Patlayıcı Maddeler	11,1	23,1	1380,3	1597,5
62	Kauçuk	3,1	3,1	6546,9	6730,0

659	Halı ve halıcılık ürünleri	-	-	5943,6	10405,2
67	Ham demir	8,1	3,1	10536,3	9957,0
678	Demir-çelik boru	-	-	24160,0	25107,5
684	Alüminyum	4,1	1,1	46644,9	42750,7
69	İnşaat malzemeleri	4,1	2,1	13802,8	13190,0
714	Elektriksiz makine ve motor	42,1	48,1	27393,0	29864,7
78	Çekiciler	3,1	4,1	16845,9	16054,5
84	Giyim Eşyaları	4,1	4,1	7163,3	7473,4

Kaynak: UNITED NATIONS, International Trade Statistics Yearbook: Trade by Country, Volume 1, New York, 1997, s.44

Görelî İhracat yöntemine göre yapılan hesaplamalarda 1995-96 yıllarında Azerbaycan' ın dış ticaretine konu olan on yedi mal çeşidi kullanılmıştır. Hesaplama sonuçları Tablo 25' te verilmiştir:

Tablo 25. 1995-1996 Yıllarında Azerbaycan' nın Diğer Ülkelere Göre Karşılaştırmalı Üstünlük ve Dezavantajı (1995-1996)

SITC Rev.2 Kodu	Madde Adı	1995	1996
054	Sebze (taze)	0,39	0,40
056	Sebze (konserve)	0	0
057	Fındık, ceviz ve kuru meyve	3,2	0,9
11	Alkollü ve alkolsüz içecekler	21,1	14
263	Pamuk	85	47
334	Petrol Ürünleri	650	510,8
51	Hidrokarbonatlar	3,6	4,5
572	Patlayıcı Maddeler	95	123,3
62	Kauçuk	5	4,9
659	Halı ve halıcılık ürünleri	0	0
67	Ham demir	7,1	2,5

678	Demir-elik boru	0	0
684	Alüminyum	0,77	0,25
69	İnşaat malzemeleri	2,3	1,01
714	Elektriksiz makine ve motor	12,2	12,7
78	ekiciler	1,7	2,0
84	Giyim Eşyaları	7,0	7,0

Kaynak: UNITED NATIONS, International Trade Statistics Yearbook: Trade by Country, Volume 1, New York,1997, s.44' teki verilerden yararlanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 25' te 1995-96 yıllarında Azerbaycan' ın tarım alanında iki sanayi alanında on bir malda karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu görülmektedir. Bu stnlk bir sonraki yıl tüm mallarda görelili olarak azalmış bazılarında ise kaybedilmiş durumdadır. Avantajın kaybedildiği mal fındık, ceviz ve kuru meyvedir. 1990 dan beri devam eden ekonomik ve siyasi dalgalanmalar sonucu tarım ürünlerinde rekabet gücünün 1996 yılına kadar düşerek gelmesine neden olmuştur. 1995 yılında tarımda başlayan geniş çaplı zelleştirme çalışmaları sonucu bu alanın %95' i özelleştirilmiştir. Tarım kesimini canlandıracak sübvansiyon politikalarının gecikmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan kaynak yetersizliği zelleştirme sonrası tarımın kesiminin "küçülmesine", tarım ürünlerinin ithalatının artmasına neden olmuştur. Petrol ve petrol ürünlerindeki kısmi avantaj kaybını ise ülkede mevcut olan siyasi ve ekonomik durumla açıklamak mümkündür.

b) İhracat – İthalat Payları Yöntemi

Yukarıda belirtildiği gibi ülkenin ithal ettikleri ürünlere değişik oranlarda tarife uygulamaları nedeniyle ihracat – ithalat oranına dayalı olarak yapılan hesaplamalarda gerçek karşılaştırmalı stnlkler ortaya çıkmayabilir. Ancak 1998 – 1999 yılları için yapılacak olan rekabet gücü hesaplamalarında Birleşmiş Milletler' in hazırlamış olduğu SITC standartlarına uygun verilerin yetersizliği

nedeniyle Tablo 26' daki veriler kullanılacak ve ihracat – ithalat yönteminden yararlanılacaktır.

**Tablo 26: 1998-1999 yıllarında Azerbaycan' ın mal gruplarına göre
İhracat ve ithalatı (bin \$)**

Ürün	1998		1999	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Canlı Hayvan ve hayvansal ürünler	274,3	31246,6	929,2	26927,2
Bitkiler ve bitkisel ürünler	16619,4	97458,2	22301,5	117029,7
Yağlar(bitkisel ve hayvansal)	1623,6	4881,8	3716,9	12427,9
Gıda ürünleri ve tütün	28216,6	41742,3	33452,2	52818,7
Mineral ürünler	418732,3	85598,8	730372,4	90102,6
Kimya sanayisi ürünleri	11291,5	79365,6	22301,5	57997,0
Kauçuk ve plastik ürünleri	11986,1	23990,9	13009,2	17606,2
Deri ve deri ürünleri	3611,7	1582	1858,5	3106,9
Ağaç ve ağaç ürünleri	351,2	30674,9	929,2	21748,9
Kağıt, karton ve ürünleri	1541,3	16114,3	0	93209,5
Dokumacılık malzemeleri ve ürünleri	56036,9	16329,4	26947,6	20713,2
Ayakkabı, şapka ve üst giyim	15,7	2570,6	0	4142,6
Taş, alçı, seramik ve şişe ve ürünleri	1035,8	31546,2	929,2	19677,6
Değerli maden ve metal ürünleri	0,1	21,5	0	0
Az değerli metaller ve ürünleri	13371,4	129696	25089,1	111851,4
Makineler, elektroteknik malzemeler	33438,1	348275,8	35310,6	342803,9
Kara, hava ve deniz nakliyat vasıtaları	3015,5	87067,7	7433,8	90102,6

Cihazlar (tıp ve müzik)	4670,8	23477,4	3716,9	20713,2
Diğer Sanayi ürünleri	259,1	25432,7	1858,5	17606,2
Antika ve sanat eserleri	59,1	96,4	0	0
TOPLAM	606150,5	1077169,1	929227,1	1035661,5

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Komitesi, **Azerbaijan In Figures 1998-1999**, Bakü, 2000, s.39

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu 01.04.1998 tarihinde mal ve hizmet ithalatında uygulanmakta olan gümrük vergi oranlarını yeniden belirlemiştir. Yeni düzenlemeyle yatırım mallarında, ana ve ham maddelerde gümrük vergi oranı %5 olarak, diğer mallarda ise %15 olarak belirlenmiştir. BDT ülkelerinden yaptığı ithalat işlemlerinde KDV alınmamaktadır. 3. Ülkelerden yapılan ithalat işlemlerinde ise % 20 KDV uygulanmaktadır. İhracata her hangi bir vergi veya teşvik uygulanmamaktadır¹⁰⁸.

Bazı madde ve ürünlerin ihracat ve ithalatı izne tabi olup ilgili makamların bilgisi dahilinde yapılabilmektedir (Ek 1).

Son iki yılda Azerbaycan' ın dış ticaretinde ürün gruplarının payları aşağıdaki gibi olmuştur(Tablo 27):

Tablo 27. Ürün Gruplarına Göre Dış Ticaret Payları

Ürün	1998		1999	
	İthalat %	İhracat %	İthalat %	İhracat %
Canlı hayvan ve hayvansal ürünler	2,9	0,05	2,6	0,1
Bitkiler be bitkisel ürünler	9,05	2,74	11,3	2,4
Yağlar (bitkisel ve hayvansal)	0,45	0,27	1,2	0,4
Gıda(alkollü ve alkolsüz içecekler ve tütün)	3,88	4,66	5,1	3,6

¹⁰⁸ T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "1998 Yılı İçinde Ekonomiyi Etkileyen Önemli Gelişmeler", <http://www.turkbe.org.az>, Erişim tarihi, Mart 2001

Mineraller	7,95	69,08	8,7	78,6
Kimya sanayi ürünleri	7,37	1,86	5,6	2,4
Kauçuk ve plastik ürünler	2,23	1,98	1,7	1,4
Deri ve deri ürünleri	0,15	0,6	0,3	0,2
Ağaç ve ağaç ürünleri	2,85	0,06	2,1	0,1
Kağıt, karton ve ürünleri	1,5	0,25	0,9	0
Dokumacılık malzemeleri ve ürünleri	1,52	9,24	2,0	2,9
Ayakkabı, şapka ve üst giyim ürünleri	0,24	0	0,4	0
Taş, alçı, seramik ve şişe ve ürünleri	2,93	0,17	1,9	0,1
Değerli maden ve metal ürünleri	0	0	0	0
Az değerli metaller ve ürünleri	12,04	2,21	10,8	2,7
Makineler, elektroteknik malzemeler	32,33	5,52	33,1	3,8
Kara, hava ve deniz nakliyat vasıtaları	8,08	0,5	8,7	0,8
Cihazlar (tıp ve müzik)	2,18	0,77	2,0	0,4
Diğer Sanayi ürünleri	2,36	0,04	1,7	0,2
Antika ve sanat eserleri	0,01	0,01	0	0

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Komitesi, Azerbaijan In Figures 1998-1999, Bakü, 2000, s.39

İthalat – İhracat yöntemiyle yapılan hesaplamaların sonuçları aşağıdaki gibi olmuştur (Tablo28):

**Tablo 28. Azerbaycan' nın Diğer Ülkelere Göre Karşılaştırmalı
Üstünlük ve Dezavantajı (1998-1999)**

	1998	1999
Ürün	İhracat / ithalat	İhracat / İthalat
Canlı hayvan ve hayvansal ürünler	0,02	0,04
Bitkiler ve bitkisel ürünler	0,30	0,21
Yağlar (bitkisel ve hayvansal)	0,6	0,33
Gıda(alkollü ve alkolsüz içecekler ve tütün)	1,20	0,71
Mineraller	8,69	9,03
Kimya sanayi ürünleri	0,25	0,43
Kauçuk ve plastik ürünler	0,89	0,82
Deri ve deri ürünleri	4	0,67
Ağaç ve ağaç ürünleri	0,02	0,05
Kağıt, karton ve ürünleri	0,17	0
Dokumacılık malzemeleri ve ürünleri	6,08	1,45
Ayakkabı, şapka ve üst giyim ürünleri	0	0
Taş, alçı, seramik ve şişe ve ürünleri	0,06	0,05
Değerli maden ve metal ürünleri	0	0
Az değerli metaller ve ürünleri	0,18	0,25
Makineler, elektroteknik malzemeler	0,17	0,11

Kara, hava ve deniz nakliyat vasıtaları	0,06	0,09
Cihazlar (tıp ve müzik)	0,35	0,2
Diğer Sanayi ürünleri	0,02	0,02
Antika ve sanat eserleri	1	0

Kaynak: Tablo Azerbaycan İstatistik Komitesi, *Azerbaijan In Figures 1998-1999*, Bakü, 2000, s.,39' daki veriler kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 28' de görüldüğü gibi Azerbaycan 1998 yılında sadece üç sanayi ürününde avantaja sahiptir. Bu ürünler: Gıda ürünleri(alkollü ve alkolsüz içecekler dahil), mineral ürünler (petrol ve petrol ürünleri de kapsamaktadır) ve dokumacılık ürünleridir. 1999 yılında ise gıda ürünlerinde avantaj kaybedilmiş, minerallerde(petrol ve petrol ürünleri) avantaj daha da artmış, dokumacılıkta ise düşmesine rağmen avantajlı durum devam etmiştir.

1995 yılı ile kıyaslandığında 1999 yılında avantajlı ürün gruplarının sayı azalmıştır. Tarım ürünlerinde avantaj tamamen kaybedilmiştir. Sanayi ürünlerinde ise sadece iki (petrol ve gıda) mal grubunda avantaj sahibidir. Gıda ürünlerindeki avantaj bu dönemde ihracatı yapılan alkollü içki ve tütünle sağlanmıştır. 1999 yılında alkollü içki ihracatı 5,338,500 \$, tütün ise 20,809,000 \$ olmuştur¹⁰⁹.

1995-98 yılları arasında gerçekleştirilen toprak reformları ve özelleştirmenin yavaş uygulanması, teşvik yetersizliği ve belirsizliklerin etkisiyle tarım ülkesi olan Azerbaycan' ın bu alandaki rekabet gücü sıfıra inmiştir.

Buna karşılık petrol ve petrol ürünlerinde avantaj giderek artmaktadır. Yapılan çok sayılı petrol anlaşmaları ve anlaşmalar sonucu ihraç edilen petrol giderek artmakta, bu da ülkenin bu alanda görece olarak avantajlı duruma

¹⁰⁹ T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e., s.54

getirmektedir. 2000 yılı verilerine göre Azerbaycan'ın petrol ihracatı 2000 yılı tüm ihracatın %85'ni oluşturmuştur¹¹⁰.

4.4. Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 17 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Tarihi ve kültürel yakınlığına paralel olarak Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında ekonomik, ticari, sosyal, kültürel gibi hemen her konuda işbirliği ve yardımlaşma için protokol - anlaşmalar imzalanmıştır.

Serbest piyasa ekonomisi modelini benimseyen Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla ilk anlaşma 01.11.1992 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmanın dışında ; Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile sınır ticareti, ikili ticaretin finansmanı, Küçük ve Orta ölçekli sanayi işletmelerinin geliştirilmesi ve teknik işbirliği, Gümrük işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma, bilimsel, teknik, sosyal, kültürel ve iktisadi sahalarda işbirliği, İki ülke arasında gümrük evrakları ve işaretlerinin karşılıklı tanınması gibi konularda değişik tarihlerde protokol ve anlaşmalar imzalanmıştır.

Yukarıda isim olarak belirtilen anlaşmaların dışında iki önemli anlaşma daha bulunmaktadır. Bunlar, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Anlaşma (Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından 14.06.1994 tarih ve 820 sayılı karar ile, Türkiye tarafından ise 25.07.1996 tarih ve 4152 sayılı Kanun ile onaylanarak 31.07.1996 tarih ve 22713 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir) ve Türkiye İle Azerbaycan Arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması'dır . (09.04.1994 tarihinde imzalanan anlaşma her iki ülkenin parlamentosu tarafından onaylanmış ve 01.01.1998 tarihinden itibaren yürürlüğe konulmuştur.)

Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından itibaren Türk şirketleri Azerbaycan'ın ekonomik ve ticari yaşamında önemli bir yere sahip

¹¹⁰ Azerbaycan Cumhuriyet' i Ticaret Bakanlığı, a.g.e., s.1

olmuştur. Azerbaycan' ın Türkiye ile kültürel yönden benzer özellikler taşıması nedeniyle dışa açılmak isteyen Türk iş adamları ve yatırımcıları için Azerbaycan, cazip bir pazar oluşturmıştır.

Ekonomik ve ticari ilişkiler iki yönde gelişmiştir. Dış ticaret işlemleri kapsamında her iki ülke arasında ithalat-ihracat hacmi genişlerken, diğer yönden Türk firmaları Azerbaycan'da doğrudan ticari ve sanayii faaliyete başlamışlardır.

Azerbaycan'la olan dış ticaret, Türkiye lehine fazla vermektedir. 1998 yılında Azerbaycan'ın ithalatının %20,4'ü Türkiye'den yapılmıştır. Azerbaycan'ın en fazla ithalat yaptığı ülke ewelki yıllarda olduğu gibi 1998 yılında da Türkiye olmuştur (Tablo 22). Türkiye'yi Rusya Federasyonu, İngiltere, Ukrayna, ABD, B.A.E., Kazakistan ve İran izlemektedir. Azerbaycan'ın ihracatının ise %9,6'ı Türkiye'ye yapılmıştır¹¹¹.

Azerbaycan'a ithalatı yapılan başlıca ürünler; gıda maddeleri, temizlik malzemesi, tekstil ürünleri, otomobil ve otomobil yedek parçaları, elektrik enerjisi, mobilya ve diğer tüketim mallarından oluşmaktadır. İhracatı ise; gazyağı, dizel yakıtı, polietilen, diğer kimyasal ürünler, deri, iplik, pamuk, ham alüminyum, bakır ve fındık gibi ürünlerdir.

Türkiye' nin, Azerbaycan ile olan dış ticaretinin artırılması ve Türk mallarının daha iyi tanıtılması amacıyla düzenlenen "Türk Sanayii Ürünleri Fuarı" nın dördüncüsü 05-09 Mayıs 1999 tarihleri arasında Bakü'de yapılmıştır. Türkiye açısından diğer önemli gelişme ise yukarıda belirtildiği üzere Azerbaycan ekonomisinde aktif olarak yer alan Türk sanayici ve işadamlarıdır.

Türk müteşebbisleri bağımsızlığın ilanı ile birlikte Azerbaycan piyasasında çeşitli alanlarda faaliyetlere başlamışlardır. Bu faaliyetlerin bir kısmı ferdi girişim, bir kısmı küçük ve orta ölçekli işletmeler şeklinde başlamış ve bunlardan bazıları bugün için holding yapısına kavuşmuştur. 1998 yılı sonu itibarıyla Azerbaycan'da değişik statülerde (%100 Türk sermayeli, ortak

¹¹¹ T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e., s.54

kuruluş, şube veya temsilcilik) kurulan Türk sermayeli şirket sayısı 1.175'dir. 1998 yılı içerisinde ise 67 adet müşterek müessese, 23 adet şube veya temsilcilik ve 126 adet %100 Türk sermayeli şirket kurulmuştur. Ancak, bunlardan bir kısmı değişik sebeplerle faaliyetini durdurmuş veya kapatılmıştır. Halen faaliyet gösteren şirket sayısı 700 civarındadır(Tablo 29).

Tablo 29. Azerbaycan'da Kurulu Türk Şirketlerinin Sayısı ve Statülerine Göre Dağılımı(1999)

STATÜSÜ	1991-1995	1996	1997	1998	TOPLAM
Ortak Kuruluşlar	394	72	78	67	611
%100 Türk Sermayeli Şirket	176	65	116	126	483
Temsilcilikler	29	8	21	23	81
Toplam	599	145	215	216	1.175

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Bakü Ticaret Müsteşarlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 1999, Bakü, Nisan 2000, s.51

Kurulu bulunan şirketlerin faaliyet konuları arasında, petrol, telekomünikasyon, bankacılık ve sigortacılık, gıda malları imalatı, eğitim, basın-yayın, inşaat ve inşaat malzemeleri, ulaştırma, gıda, tekstil ve konfeksiyon, taşımacılık, otomotiv, orman ürünleri, demir-çelik ve demir dışı metaller gibi sektörler yer almaktadır.

Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren Türk sermayeli 5 banka bulunmaktadır.(Azer-Türk Bank, Baybank, Royalbank, Cıbank, İş Bankası - Azerbaycan müşterek müessese) Üç adet ise sigorta şirketi bulunmaktadır (Başak-İnam, Günay-Anadolu, CI-Sigorta).

Ayrıca, Türk Müteahhitlik, Mühendislik, Müşavirlik firmalarının yaklaşık 100 proje kapsamında üstlenmiş olduğu toplam taahhüt 650.000.000 \$ civarındadır. Bu sektörde çalışmakta olan 3.000 civarındaki işçinin %70

Azerbaycan, %30'u Türk vatandaşlarıdır. Bu rakamlara küçük düzeydeki bakım onarım işleri yapan onlarca Türk Mütешеbbisi dahil değildir¹¹².

Diğer taraftan, Azerbaycan'daki Türk sanayici ve işadamlarının kurmuş olduğu 250 üyesi bulunan Türk Sanayici İşadamları Beynelhalk Cemiyeti (TÜSİAB) bulunmaktadır. 1994 – 1999 yılları arasında Azerbaycan'ın Türkiye' den ithalat ve ihracatı şöyle olmuştur (Tablo 30):

Tablo 30: Azerbaycan' ın Türkiye ile Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)

	1994	1995	1996	1997	1998
İhracat	16.6	26.4	39	41.2	135.8
İthalat	76.2	140.5	216.2	179.7	220.1
Denge	(-) 59.6	(-) 114.1	(-) 177.2	(-) 138.5	(-) 84.3

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçiliği, "Türkiye – Azerbaycan Ekonomik İlişkileri", <http://www.turkbe.org.az/Ekoniliskiler.htm>, Erişim tarihi, Mart 2001

Tablo 30'a bakıldığında ekonomik ilişkilerin artarak devam ettiğini ve Türkiye lehine fazla verdiğini görmek mümkündür.

Azerbaycan – Türkiye arasında gerçekleşen ticaret ilişkilerine farklı mal bileşimleri konu olmaktadır. Bu durum Tablo 31 ve 32' da gösterilmiştir.

¹¹² T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Azerbaycan ile Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkiler ve Gelişmeler", 1999, <http://www.turkbe.gov.az>, Erişim tarihi, Mart 2001

Tablo 31. 1999 Yılında Azerbaycan' ın Türkiye' ye İhraç Ettiği Başlıca Maddeler

MADDE ADI	%	MİKTARI	DEĞERİ (\$)
Dizel yakıtı	56,1	689.008 T.	72.919.100
Pamuk (penyeleşmiş)	14,7	20.175 T.	19.057.600
Ham petrol	17,3	340.565T.	22.510.100
Polietilen	2,9	6.619 T.	3.829.700
Pamuk (karde edilmemiş veya penyeleşmemiş)	3,7	5.209 T.	4.818.400
Sığır derisi	1,5	4.296 T.	2.006.800
Alkollü içecekler (konyak, votka v.b.)	1,07	---	1.383.700
Küçükbaş hayvan derisi	0,96	551.853 Adet	1.248.500
Ham alüminyum	0,89	1.741 T.	1.152.000
Fındık	0,7	439 T.	917.800
Meyan kökü	0,6	2.232 T.	806.400
Benzin	0,55	4.410 T.	708.500
Çay	0,39	152 T.	502.500
Pancar	0,35	16.328 T.	449.000
Elektroteknik aletler	0,33	---	430.400
Gıda sanayii atıkları	0,26	---	332.800
Pamuk iplik	0,25	150 T.	328.700
Diğer makine ve teçhizat	0,22	---	285.900
Alüminyum atıkları	0,20	446 T.	261.300

Rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları	0,19	219 T.	251.100
Bakır atıkları	0,11	140 T	140.000
Radio, televizyon yayınları için teç.	0,09	---	112.200
Gazyağı	0,09	1.193 T.	111.000
Plastik Mamuller	0,09	---	122.000
TOPLAM	100		129,869,100

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Bakü Ticaret Müşavirliği, Yıllık Ekonomik Rapor 1999, Bakü, Nisan 2000, s.50

İhraç ürünlerinin başında petrol ve petrol ürünleri %73.4, pamuk %18.4 ve deri %2.46 gelmektedir. İthalat kalemlerine bakıldığında ise temel gıda ve hafif sanayi ürünleri sıralamada ilk yerleri almaktalar (Tablo 32).

Tablo 32. Azerbaycan'ın 1999 yılında Türkiye'den İthal Ettiği Başlıca Maddeler.

MADDE ADI	%	MİKTARI	DEĞERİ (\$)
Telli telefon ve telli telgrafa mahsus elektrikli cihazlar	17,4	---	20.742.300
Antenler ve her tür yansıtıcı antenler	1,0	---	11.974.100
Buğday unu	11,1	58.072 T.	13.296.200
Radio ve televizyon verici cihazları	9,2	---	10.946.300
Otobüs	7,76	694 Adet	9.263.200
Elektrik enerjisi	6,15	297.347 kw	7.345.200
Diğer makine-teçhizat ve aksamları	5,45	---	6.500.400

Kümes hayvancılığına mahsus makine ve cihazlar	4,88	---	5.828.500
Binek otomobilleri	4,33	918 Adet	5.170.800
Kamyonlar	3,55	365 Adet	4.239.500
Kablo	3,25	---	3.880.700
Mobilya	3,05	---	3.645.200
Alüminyum metal konstrüksiyonları	3,15	614 T.	3.759.600
İşlenmiş taş (granit v.s.)	2,43	1.415 T.	2.898.600
Seramikten musluk taş., lavabolar v.s.	2,37	---	2.833.500
Yumurta	2,13	11.311 T.	2.547.200
Metal konstrüksiyonları	2,22	1.353 T.	2.648.600
Toz ve küp şeker	2,20	15.669 T	2.629.300
Fenol alkoller	1,92	1.339 T.	2.290.400
Elektriğin kontrol ve dağıtım cihazları	1,90	---	2.263.600
Traktörler	1,59	110 Adet	1.897.600
Çeşitli çamlar	1,75	---	2.086.600
Hesap makinesi	1,49	---	1.775.400
Diğer kağıt mamulleri	1,68		2.007.300
Plastik Kaplar	1,51	---	1.797.700

Deterjan	1,37	3.970 T	1.637.400
Undan mamuller	1,36	4.768 T	1.627.900
Klima için teçhizat	1,99	---	2.371.200
İnşaat boyası	1,36	1.605 T	1.625.200
Sondaj ve yedek parçaları	1,36	---	1.627.700
Buzdolapları ve yedek parçalar	1,20	---	1.428.900
Tavuk eti	1,19	3.558 T	1.423.100
Adi metalden eşyalar	1,11	---	1.330.400
Diğer gıda ürünleri	1,11	---	1.321.700
Gıda sanayi için teçhizat	1,0	---	1.198.100
Sentetik iplik	1,13	---	1.352.400
Elektrik jeneratörleri	1,04	480 Adet	1.246.600
Diğer elektronik ürünler	1,03	---	1.234.100
Sabun	0,92	---	1.097.800
Otomobil yedek parçası	0,88	---	1.049.000
Deri	0,86	---	1.030.300
TOPLAM	100	---	119,352,500

Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Bakü Ticaret Müşavirliği, Yıllık Ekonomik Rapor 1999, Bakü, Nisan, 2000, s.55

Toplam İthalatın %39.85' ni telekomünikasyon araçları, binek otomobili, kamyon ve otobüsler ise %15.6' nı oluşturmaktadır.

Son yıllarda Azerbaycan' da üretimin hızlı bir düşüş yaşaması ve buna bağlı olarak da temel tüketim mallarına olan talebi Türkiye' den karşılaması sonucu bu sektör ürünlerinin ithalatı artmıştır. Azerbaycan'dan Türkiye' ye ihracatı yapılan malların ise esasen sanayide kullanılan hammadde ve yarı-mamul olmasını Azerbaycan' da üretim imkanlarının sınırlı olması ile açıklamak mümkündür. Azerbaycan' ın Nahçıvan' la karadan ulaşım olanağı olmadığından son yıllarda Nahçıvan' a ithal olunan elektrik enerjisi iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli yer tutmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Serbest dünya ticaretinin son 50 yılda sürekli gündemde olduğu dikkate alındığında bunun temelinde küreselleşme ve bölgeselleşmenin olduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ticaretinin bir bütün olarak serbestleşmesi amacıyla oluşturulan GATT, küreselleşme alanında atılan ilk adım olarak değerlendirilebilir. Daha serbest bir ticaretin, daha geniş bir pazar, daha hızlı bir büyüme anlamına geldiği gün geçtikçe daha net bir şekilde görülmüştür. Ticaret hacmindeki artışın, ülkenin refah düzeyini pozitif yönde etkilediği görülmüş, uzmanlaşmanın yeni ekonomik düzenin dinamiği olduğu düşüncesi hakim olmuştur. Ülkenin uzmanlık alanlarına göre diğer ülke karşısında avantaj elde etmesi, her iki tarafı da bu alanları tespit etmeye zorlamıştır. Bu durum sonuçta, coğrafi konumuna, beşeri sermayesine, teknolojik gücüne bağlı olarak farklı alanlarda uzmanlaşmış ülkelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Daha önce “kendine yeterlilik” için kapalı ekonomiye ve dışa karşı koruma politikaları uygulayan ülkeler bölgesel ve küresel olmak üzere ekonomilerini dış rekabete açmış, mevcut imkanlarına göre dünya ticaretinden paylarını arttırmak için harekete geçmişlerdir.

Her türlü sınırlamanın kaldırılmasını öngören ticari liberasyon zamanla yeni engellerle karşılaşmış, “görünmeyen engeller” gündeme gelmiştir. Bunun nedeni farklı olanaklara sahip ülkelerin daha çok alanda rekabet edebilmeleri amacıyla “genç endüstriler”ini koruması ve “milli strateji” mantığına başvurmaları olmuştur. Zaten zengin olan ülkelerin daha da zenginleşmesine neden olabilecek korumacılık yaklaşımı eleştirilere maruz kalmış olsa bile son on yılda daha sık baş vurulan politika olarak görülmektedir.

Dağılan Sovyetler Birliği “geçiş ekonomileri” kavramının gündeme gelmesine neden olmuştur. 1920 – 1990 yılları arasında dışa kapalı kalmış Eski Sovyet cumhuriyetleri kendilerini toparlayabilmeleri için dışa açılma gereğini hissetmişlerdir. Bu ülkelerin yasal ve ekonomik olarak uluslararası standartlara uygun olmayan konumları dışa açılmayı frenleyen ana neden olmuştur. Geçiş

süreci yavaşlatan diğer önemli neden tasarruf yetersizliğidir. Bu ülkelerin zengin doğal kaynaklara sahip olmalarına karşılık işsizliğin had safhaya ulaşmış olması, siyasi istikrarsızlık ve bazı bölgelerde iç savaşın olması geçiş sürecini frenleyici neden olarak gösterilebilir. Yabancı sermayenin yetersiz yasal düzenlemelerle karşılaşması önemli bir fırsatı değerlendirme olanağını azaltmaktadır.

Geçiş ekonomisi ülkeleri arasında yer alan Azerbaycan zengin doğal kaynaklara sahiptir. Stratejik konumuna ve doğal ve beşeri kaynak zenginliğine rağmen beklenenin altında bir gelişme sergilemesi, bölgede uzun süre devam eden savaşla anlatılabilir. Son beş yıllık gelişme savaşın olumsuz etkisini görmemize yardımcı olmaktadır. Petrol dışı iç üretim giderek azalmıştır. Tarım ülkesi olan Azerbaycan bu ürünleri yurt dışından ithal etmektedir. Bu dönemde yapılan uluslararası petrol anlaşmaları sonucu ülkeye gelmeye başlayan yabancı sermaye yatırımları gelişmeleri hızlandırmıştır.

Liberasyon göstergesinin ("kısmi liberalleşme") düzeyinde olması Azerbaycan'ın eski Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki konumunu zayıflatmıştır. Liberalleşmeye geçişi yavaşlatan etkenlerden en önemlisi yapısal reformların yapılamamış olmasıdır.

Son on yılda artan ihracata rağmen ülkeler düzeyinde uluslararası rekabet gücünü giderek kaybeden Azerbaycan, sadece petrol sektöründe avantajını koruyabilmiştir.

Petrol dışı yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye getirmek ve mevcut olanları koruyabilmek amacıyla yapılması gereken teşvik yasalarının gündemde olmasına rağmen halen daha çıkmamış olması da gelişmeleri yavaşlatan neden olarak görülebilir.

Liberalleşmenin önemli göstergesi olan fiyat serbestleşmesi 1992 yılından itibaren uygulanmaya konulması sonucu artan fiyatlara karşılık ücret artışlarının yetersizliği, bireylerin satın alma gücünün önemli ölçüde düşmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda gelir dağılımında adaletsizlik giderek artmış, ülkenin az gelişmiş ülkeler düzeyine gerilemesine neden olmuştur.

Liberalleşmenin göstergesi olan özelleştirmenin yapılmış olmasına rağmen, halen daha iç üretimin yeterince arttırılamamış olması ithalatın giderek büyümesine neden olmaktadır. Son iki yılda uygulanan özelleştirmenin orta ve büyük ölçekli işletmeleri kapsamı yakın gelecekte üretime ve gelir artışına pozitif etki yapacağı tahmin edilmektedir.

Tarım sektörü ve petrol üretiminde sağlanan artış ve bunun sonucunda oluşan çalışma alanları, mali geliri etkilemekte, uzun dönemde gelir dağılımı ve refah düzeyinde pozitif yönde değişimlere neden olabileceği açıktır.

Uluslararası rekabet gücünün kaybolması, Azerbaycan' ın dış ticaretinin beklenenin altında gerçekleşmesi ve petrol ağırlıklı ihracatın giderek artması söz konusudur. Bütün mal gruplarında ithalatın giderek artması yakın gelecekte ülkenin iç üretimin arttırılmasına yönelik politikalara ağırlık vermesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Sadece petrole dayalı olan bir ekonominin uzun dönemde ülkeyi çok olumsuz sonuçlara götürebileceği dünya tecrübelerinde de görülebilmektedir.

Uluslararası muhasebe sisteminin, ticaret, borçlar ve bankacılık gibi dış ticaretin alt yapısını oluşturan yasaların düzenlenmemiş olması iç ve dış ticaretin gelişimini engellemektedir. Bu alanda atılan en önemli adımlardan biri 2000 yılında yürürlüğe giren yeni vergi yasasının çıkmasıdır. Bununla birlikte daha önce yürürlüğe giren yabancı sermaye ve liberalleşme yasası da gelişmeyi hızlandırıcı etken gibi görülebilir.

Gelişmekte olan ülke ekonomileri için önemli olan Serbest Bölgeler Kanunu'nun çıkartılmaması, yerli üretime teşvik ve özendirilmelerin sağlanmaması da bir başka olumsuz durumdur.

Bulunduğu bölgede komşu devletlerle olan ekonomik ilişkilerin yeniden incelenmesi, yapılan anlaşmaların uygulanmasının sağlanması gelişmenin bir diğer kaynağı olarak görülebilir.

Yakın bir gelecekte yapımına başlanacak olan Bakü-Ceyhan Petrol Boru hattı ve Mavi Akım Projesi' nin bir kaç yıl sonrası Azerbaycan ekonomisi için önemli bir gelişme kaynağı olacağı söylenebilir.

Uluslararası İpek Yolu Projesi çerçevesinde yapılması düşünülen Orta Asya ve Uzak Doğuyu Avrupa' ya bağlayacak kara yolu ve fiber optik haberleşme kanalının da gelişmeye katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Yerleşimi, ekonomik olanakları itibariyle önemli bir ticaret merkezi olma özelliğine sahip olan Azerbaycan, uzun dönemi kapsayacak siyasi ve ekonomik politikalara, planlı ve istikrarlı gelişmeye ihtiyaç duymaktadır.

EK 1

**AZEBAYCAN'NIN DIŞ TİCARETİNİN LIBERALLEŞTİRİLMESİ HAKKINDA
AZERBAYCAN CUMHURBAŞKANININ FERMANI**

Memleketin dış ekonomisi, bu arada ticaret ilişkilerinin daha da serbestleştirilmesi ve genişlendirilmesi, bu alanda pazar ekonomisi taleplerini karşılayacak çağdaş yöntemlerin belirlenmesi amacı ile şu kararı alıyorum:

1. Azerbaycan Cumhuriyeti 'nde ithal ihraç muamelelerinin düzenlenmesi kuralları onaylansın.
2. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 17 Aralık 1996. yıl tarihli 520 sayılı Fermanı ile onaylanmış "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yabancı ticaretin tanzimlenmesi kuralları" yürürlükten kaldırılsın.

Haydar ALİYEV Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı.

Baku şehri, 24 Haziran 1997. yıl

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı' nın 24 Haziran 1997.

Yıl tarihli Fermanı ile onaylanmıştır.

**AZERBAYCAN CUMHURİYETİ' NDE DIŞ TİCARETİN
DÜZENLENMESİ KURALLARI**

Azerbaycan Cumhuriyeti' nde tüm gerçek ve tüzel kişiler tarafından ihraç-ithal işlemlerinin gerçekleştirilmesi bu kurallarla belirlenir, ihraç-ithal işlemleri ile ilgili olarak bu düzenlemede öngörülmeyen diğer şekiller tüm gerçek ve tüzel kişiler tarafından serbest olarak uygulanabilir.

I. İHRAÇ İŞLEMLERİ

1. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER BAKANLIĞI' NDA EKSPERTİZ VE KAYITTAN GEÇİRİLEREK YAPILAN İHRAÇ İŞLEMLERİ

- 1.1. Bu düzenlemeye ek 1 sayılı listede yer alan malların ihracı ile ilgili yapılmış anlaşmalar Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'nca ekspertizden ve kayıttan geçirildikten sonra gerçekleştirilir,
- 1.2. Yukarıda belirtilen 1 sayılı listedeki malların kredi, konsinye ve sınır ticareti çerçevesinde ihracatına izin verilmez.

2. AZERBAYCAN'DA ÜRETİLEN VEYA YENİDEN İMAL OLUNAN MALLARIN İHRACATI

- 2.1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde üretimi yapılan veya yeniden imal edilen malların ihracı gerçek ve tüzel kişiler tarafından serbestçe yapılır. Bu düzenleme ile getirilen sınırlamalar hariç, onların faaliyetine herhangi bir sınırlama getirilmez.
- 2.2. Bu düzenlemenin ekinde yer alan 1, 2 ve 3 sayılı listelerde belirtilen malların dışında, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde üretimi yapılan yeniden imal edilen bütün malların ihracı Gümrük organlarına beyan edilerek gerçekleştirilir.

Not: Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı feshedilmiştir, yetkileri Ticaret Bakanlığı'na devredilmiştir.

3. KREDİ İLE İHRAÇ İŞLEMLERİ

- 3.1. Kredili ihracat, gerçek mal (hizmet ve mülkiyet) ihracından sonra bedeli belirli şartlarla ve belirli süre içerisinde ödemesi yapılan malların ihracat işlemlerini kapsar.
- 3.2. Devlet kurumları ve devletin toplam payının %30' dan fazla olan diğer kurumlar tarafından malların (hizmet ve mülkiyetin) kredi ihracı konusunda

yapılmış anlaşmalar Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'nda ekspertizden ve kayıttan geçtikten sonra gerçekleştirilir.

3.3. Bu düzenlemenin 3.2. bölümünde öngörülmeven şahıslar tarafından malların kredi ile ihracı Gümrük organlarında beyan edilerek gerçekleştirilir. Bu durumda Azerbaycan Cumhuriyeti' nin kamu kurumlarında üretilmiş malların ihracatı bu üretimi gerçekleştirenlerin ürün bedelleri ödendikten sonra mümkün olabilir.

4. YENİDEN İHRAÇ (REEXPORT) İŞLEMLERİ

4.1. Yeniden ihraç işlemleri, Azerbaycan Cumhuriyeti' nin sınırlarından içeri giren yabancı kaynaklı malların yeni bir işleme tabi tutulmadan diğer yabancı ülkelere ihraç işlemlerini kapsar.

4.2. Yeniden ihraç işlemleri ile ilgili yapılan anlaşmalar, uluslararası yükümlölükler gereğince belirtilen durumlarda, Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'nda ekspertizden ve kayıttan geçirilerek, diğer hallerde ise Gümrük Organları' na beyan edilerek gerçekleştirilir.

5. KONSİNYE YOLU İLE İHRAÇ İŞLEMLERİ

5.1. Konsinye yolu ile ihraç işlemleri, yabancı şahıslarla yapılmış olan anlaşmalara dayanarak ülke sınırları dışında belirli süre içerisinde satışı yapılan malların ihracatını kapsar.

5.2. Konsinye ticareti için ayrılan süre, malların gümrük organlarına beyan edildiğı günden itibaren en fazla 180 gündür. Satıştan elde edilen hasılat, malların satışından itibaren 10 iş gününden geç olmamak kaydıyla ihracatçının Azerbaycan Cumhuriyeti' ndeki banka hesabına yatırılmalıdır. Mallar yukarıda belirtilen sürede satılmadığında, 30 gün içinde Azerbaycan Cumhuriyeti'ne getirilmelidir.

- 5.3. Devlet müesseseleri tarafından konsinye yolu ile ihracı öngörülen malları kapsayan anlaşmalar, Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'nda ekspertizden ve kayıttan geçirildikten sonra yapılır.
- 5.4. Devlet müessesesi dışındaki diğer gerçek ve tüzel kişiler tarafından malları konsinye yolu ile ihracı gümrük organlarına beyan edilmek suretiyle yapılır. Bu durumda, Azerbaycan'ın devlet müesseselerinde üretilmiş malların değeri üreticiye tam olarak ödenildikten sonra, ihraç olunabilir.

6. GEÇİCİ İHRAÇ İŞLEMLERİ

- 6.1. Geçici ihraç işlemleri yabancı ülkelerde hizmet gösterilmesi, kiralama işlemlerinin yapılması, sergilere, fuarlara katılmak için malların herhangi bir değişikliğe uğramadan Azerbaycan Cumhuriyeti' ne getirilmesi şartıyla ihraç işlemlerini kapsar.
- 6.2. Devlet müesseseleri tarafından geçici ihraç işlemleri çerçevesinde yapılmış anlaşmalar Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'nda ekspertizden ve kayıttan geçirilmekle, gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılan geçici ihracat ise gümrük organlarına beyan edilmekle gerçekleştirilir.
- 6.4. Devlet müesseseleri tarafından geçici olarak gönderilen malların, yapılan anlaşmalarda belirtilen sürenin bitiminden sonra azami 30 gün içerisinde Azerbaycan Cumhuriyeti'ne getirilmelidir. Aynı zamanda, gösterilen mallar, Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı' nın izni ile o ülkede satılabilir. Bu satıştan elde edilen döviz, ihracatçının Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki banka hesabına 10 gün içerisinde yatırılmalıdır.
- 6.5. Devlet müessesesi dışında gerçek ve tüzel kişiler tarafından geçici ihraç olunmuş mallar bu düzenlemeye ve Azerbaycan Cumhuriyeti' nin diğer kanunlarına uygun olarak gümrük vergileri ödenmek koşulu ile gönderildikleri ülkelerde satılabilir. Aynı zamanda yapılmış mukaveleler çerçevesinde belirtilen

sürelerin sonunda aynı mallar azami 30 gün içerisinde Azerbaycan Cumhuriyeti'ne getirilmelidir.

II. İTHAL İŞLEMLERİ

7. DEVLET BÜTÇESİ VE KREDİLİ İTHAL İŞLEMLERİ

- 7.1. Devlet bütçesi ve hükümet teminatı esasında dış kredilerle finanse edilen (hizmetler ve sermaye) ithal işlemleri ile ilgili yapılmış anlaşmalar, Dış İlişkiler Bakanlığı'nda ekspertizi yapıldıktan ve kayda alındıktan sonra yerine getirilir.
- 7.2. Devlet bütçesi ve hükümet garantisi esasında yabancı kredilerle finanse edilen ithal işlemleri, en az 3 yabancı şirketten alınmış tekliflerden en iyisinin seçilmesi yolu ile gerçekleştirilir.

8. KİŞİLERİN KENDİ DÖVİZLERİ İLE YAPACAKLARI İTHAL İŞLEMLERİ

- 8.1. Gerçek ve Tüzel kişiler tarafından kendi dövizleri ile, konsinye veya devlet garantisine bağlı olmayan kredilerle yapılan ithal işlemlerini kapsayan anlaşmalar, (bu düzenlemenin 9. ve 10. bölümlerinde belirtilen durumlar hariç) Gümrük organlarına beyan edilmekle gerçekleştirilir.
- 8.2. Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı tarafından belirtilen listede yer alan malların ithali sırasında, malların aynı listede gösterilen değerleri ve alt-üst sınırları esas alınmalıdır. Aynı listede belirtilen malların minimum ve maksimum değerlerinin dışındaki ithal fiyatlarla ilgili yapılmış kontratların Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'nda ekspertizi yapılmalı ve sonuca uygun olarak gerçekleştirilmelidir.
- 8.3. Konsinye yolu ile mal ithal eden tüm gerçek ve tüzel kişiler, bu malların satışından elde edilen manat karşılığı borsalardan alınan dövizle ödeme yapabilirler.

III. DİĞER İHRAÇ İTHAL İŞLEMLERİ

9. BAKANLAR KURULU TARAFINDAN YAPILAN İHRAÇ İTHAL İLEMLERİ

9.1. Bu düzenlemenin 2 sayılı ekinde yer alan malların ithali ve ihracı istisna olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti bakanlar Kurulu' nun izni ile gerçekleştirilir. Aynı malların kredi, konsinye yolu ile, hatta sınır ticareti kapsamında ihracına izin verilmez.

10. DEVLET ORGANLARININ İZNİ İLE YAPILAN İTHAL - İHRAÇ İŞLEMLERİ

10.1. Bu düzenlemenin 3 sayılı ekinde yer alan malların ithali ve ihracı ile ilgili yapılmış anlaşmalar Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı' nda ekspertizi yapılarak ve kayda alınarak gerçekleştirilir. Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı bu malların ekspertizim yaparak, onların ithal veya ihracı ile ilgili gerekli Devlet organlarının iznini almalıdır.

10.2. 10.1. bölümünde yer alan malların kredili, konsinye yolu ile, hatta sınır ticareti kapsamında ihracatına izin verilmez.

11. TAKAS İŞLEMLERİ

11.1. Takas işlemleri değeri ödenilmeden eşit oranda karşılıklı mal (hizmet ve mülkiyet) değişimini kapsar.

11.2. Berter işlemlerinde eşit oranda malların gönderilmesi ve alınması süresi, en fazla 90 gündür. Eşit oranda karşılıklı mal değişimi bu süre içinde gerçekleşmediği takdirde, mal bedeli anlaşmalarda belirtilen döviz karşılığı 10 iş günü içinde ödenmeli ve ihracatçının Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki banka hesabına yatırılmalıdır.

11.3. Takas işlemleri esasında ithal ve ihrac edilen malların gümrük beyannamelerinin bir nüshası, malın beyan olduğu tarihten itibaren 7 gün

içinde Gümrük organları tarafından yetkili bankalara ve Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığıyla gönderilir.

11.4. Tüm gerçek ve Tüzel kişiler tarafından yapılan berter mukaveleleri dış ekonomik ilişkiler Bakanlığı'nda ekspertizi ve kaydı yapıldıktan sonra gerçekleştirilir.

12. GEÇİCİ KABUL YOLU İLE YAPILAN İŞLEMLER

12.1. Geçici kabul yolu ile yapılan işlemler; hammadde, yarı mamul ve mamuller, tamir, imal, nihai hale getirme, ambalajlama v.b. amaçla geçici olarak ihracatını veya ithalatını kapsar.

12.2. Devlet müesseseleri tarafından geçici kabul yolu ile yapılan dış ticaret işlemlerini kapsayan anlaşmaların, Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'nda ekspertizi ve kaydı yapıldıktan sonra; gerçek ve tüzel kişiler tarafından ise Gümrük organlarına beyan edildikten sonra gerçekleştirilir,

13. SINIR TİCARETİ

13.1. Sınır ticareti, sınır bölgelerinde üretilen ve bu bölgelerin tüketimi dikkate alınarak, ihtiyaç duyulan malları temin etmek amacıyla, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sınır bölgelerinde yaşayan tüm gerçek ve tüzel kişiler tarafından, komşu ülkelerin gerçek ve tüzel kişileri ile uluslararası kurallar çerçevesinde yapılabilir.

13.2. Sınır bölgeleri ve sınır ticareti kuralları Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı' nın izni ile Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar kurulu tarafından belirlenir.

IV. DEVLETLERARASI ANLAŞMALARA AİT TİCARİ İŞLEMLER

Uluslararası anlaşmalarda öngörülmüş ihracat - ithalat işlemleri Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu' nun kararı ile gümrük organlarına beyan edilerek gerçekleştirilir.

V. DIŞ TİCARETTE ÖDEME ŞEKİLLERİ

14. İHRACATTA ÖDEME ŞEKİLLERİ

- 14.1. Mal (hizmet ve mülkiyetin) ihracatı, bir kural olarak bedellerinin önceden ödenilmesi veya akreditif yolu ile gerçekleştirilir.
- 14.2. Tüm gerçek ve tüzel kişiler tarafından satılan malların (hizmet ve mülkiyetin) ülke dışına çıkarılmasına, gümrük organları tarafından bedellerin ödendiğine dair akreditif açıldığını gösteren yetkili bankadan alınan belge ile izin verilir.

15. İTHALATTA ÖDEME ŞEKİLLERİ

- 15.1. Tüm gerçek ve Tüzel kişiler tarafından yabancı ülkelerden mal ithalinde ve hizmetin karşılığı olan bedelin önceden ödenilmesi özel durumlarda dış Ekonomik ilişkiler Bakanlığı'nın izni ile gerçekleştirilir.
- 15.2. Dış Ekonomik ilişkiler Bakanlığı'nın izni ile bedeli önceden ödenilmiş malların Azerbaycan'a getirilmesinin azami süresi ödeme gününden itibaren 60 gündür.
- 15.3. Belirtilen kurallara yerine getirilmesinin kontrolü, Baş Vergi Müfettişliği, Devlet Gümrük Komitesi ile Dış Ekonomik ilişkiler Bakanlığı ve yetkili bankalara verilmiştir.
- 15.4. Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ithal olunan ve iç pazarda önemi olan

malların listesi, ithal fiyatları, bu fiyatların değişim sınırları, liste üzerinde yapılacak değişiklikler, dünya cari fiyatları ve Azerbaycan Cumhuriyeti' nin ekonomik çıkarları dikkate alınarak Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı tarafından gerçekleştirilir.

15.5. Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı her üç ayda bir ithal olunan malların fiyatlarının(belirlenen fiyatlara) uygun olup olmadığını kontrol eder ve kontrol neticelerini Bakanlar Kurulu'na sunar. Gerekliğinde ise vergi dairelerine veya diğer ilgili Devlet kuruluşlarına bildirir.

VI. DIŞ TİCARET İŞLEMLERİNİN KAYITTAN GEÇİRİLMESİ

16. DIŞ TİCARET İŞLEMLERİ İÇİN SUNULACAK BELGELER

16.1. Bu düzenlemede belirtilen durumlarda dış ticaret işlemlerinin resmileştirilmesi için gerçek ve tüzel kişiler Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı' na aşağıdaki belgeleri takdim etmeleri gerekmektedir.

16.1.1. İhracat işlemleri ile ilgili olarak:

- Yabancı kişilerle yapılmış sözleşme;
- Üretici ve ihracatçı arasında yapılmış sözleşme;
- İhraç fiyatını belirleyen sözleşme;
- Azerbaycan Cumhuriyeti'ne diğer ülkelerden getirilen mallar hakkında belgeler.

16.1.2. İthalat işlemleri ile ilgili olarak:

- Yabancı kişilerle yapılmış sözleşme;
- İşlemlerin finanse edilme kaynağı hakkında bilgi;
- İthalatı yapılan malın fiyatını belirten belge;

16.2. Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı gerekli belgeleri onayladıktan sonra ilgili gerçek ve tüzel kişilere yazılı surette bilgi vermelidir.

16.3. Bu düzenlemede belirlenmiş durumlarda Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'nda yapılmış mukavelelerin ekspertizi yapılırken bu mukavelelerin, Azerbaycan Cumhuriyeti' nin kanunlarına ve uluslararası hukuk kurallarına uygunluğu araştırılmalı ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik çıkarları gözlenmesi dikkate alınmalıdır.

16.4. Bu düzenlemede belirlenmiş durumlarda dış ticaret işlemlerinin resmileştirilmesi için gerçek ve tüzel kişiler gümrük organlarına aşağıda yer alan belgeleri sunmaları gerekmektedir,

16.4.1. İhracat işlemleri ile ilgili olarak ;

- Devlet istatistik Komitesi tarafından verilmiş kod numarası;
- Yabancı şahıslarla yapılmış anlaşma;
- İhraç olunan malların menşei hakkında belgeler;
- İhraç olunan malların bedelinin önceden ödenilmesi veya akreditif açıldığına dair yetkili bankaca verilmiş belge;
- Bu düzenlemede öngörülen durumlarda Bakanlar Kurulu' nun kararı veya Dış ekonomik ilişkiler Bakanlığı' nın onayı;
- Gümrük giriş beyannamesi;

16.4.2. İthalat işlemleri ile ilgili olarak;

- Anlaşma Örneği;
- Gümrük çıkış beyannamesi;
- İthal olunan malların satış değerim belirten fatura;
- Taşıma belgeleri;
- Malın menşe şahadetnamesi;
- Malın kalite belgesi;
- Bu düzenlemede belirtilen durumlarda Bakanlar Kurulu' nun kararı veya Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'nın ekspertizinin olumlu raporu.

16.5. ihraç ve ithal işlemleri ile ilgili istenen belgeler verildikten sonra, gümrük organları evrakları kayda alıp 24 saat içinde malların çıkışını temin etmelidirler.

16.6. Gerçek ve Tüzel kişiler beyan ettikleri belgelere ait bilgilerin doğruluğundan sorumludurlar.

VII. ŞARTNAME HÜKÜMLERİNİN İHLALİ DURUMUNDA SORUMLULUKLAR

Gerçek ve tüzel kişiler bu hükümlerin ihlali ettikleri durumda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kanunlarına karşı sorumludurlar.

ERSAN, İhsan “Uluslararası Pazarlama Anatomisi Üzerine”, Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Ocak, 1985.

NEYZİ, Ali, “İhracat Sigortası ve Yararları” Dünya Gazetesi Sigortacılık Eki

SESYILMAZ, Tarık B. ORTAK PAZARDA İHRACAT KREDİ SİGORTASI, Yeni Destan Matbaası, Ankara, 1969, s.18.

TÜRK EXİMBANK YAYINLARI, Ankara 2000 tarihi itibariyle.

UZUNOĞLU, Bahtiyar, “İhracat Sigortasının Esasları” Dünya Gazetesi, 12 Kasım 1986.

YÜKSEL, A.Ş. Bankacılık Hukuku ve İşletmesi, 8.Baskı, İstanbul, 1997.

Barut, Patlayıcı maddeler. Fışekler,
nükleer parçalar ve nükleer teknoloji,
teçhizatı, parçaları, özel gayri nükleer
malzemeleri, radyoaktif ı ın
kaynakları(radyoaktif atıklar dahil)

- 97 -

(9306, 29100, 9306, 30 910, 930630,
930 kodlu mallar dışında); 9013, 9013
10 100, 901320 000, 9013 80000. 9014
(sadece askeri amaca yönelik);
8526 (sadece askeri amaca yönelik)

Narkotik ve psikotrop maddeler,
imyeve zehirler.

Silahlanma ve savaş
ra larının oluşturulması için
aydalanılan bilimsel teknik bilgiler
ve teknolojilerinin, malzemeler ve
teçhizat.

601 (avcılıkta kullanılan barut dışındakiler);
3602-3604

<u>İn adı</u>	<u>İhraç Malın Kodu</u>	<u>İzni veren devlet makamları</u>
Yabani hayvanlar, Yabani bitkiler, ve kazı Alanlarında bulunan hayvan Bakimleri		Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Ekoloji ve doğayı koruma komitesi
Yabani hayvanlardan ve Yabani Yabani ve Yabani bitkilerden ; üretiminde hammadde; ; boya , akrep ve yılan Bakimleri		Azerbaycan Cumhuriyeti Ekoloji ve Tabiatı Kullanmayı Denetleme Komitesi, Sağlık Bakanlığı
Azerbaycan Cumhuriyeti Alanlarında, karada ve Denizinde bulunan ısı Enerjisi ve mineral Kaynakları hakkında Bakimlerle ilgili " Know- w" ve Bilimsel Aştırma İşlerinin Bakimleri		Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Jeoloji ve Tabi Kaynaklar Komitesi, Devlet Jeodezi ve Fotogrametri Komitesi, Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi, Bilim ve Teknik Komitesi;
Özel sanat eserleri, Koleksiyon ve antik Eşyalar	9701-9706	Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı

İTHAL

<u>Malın adı</u>	<u>Malın Kodu</u>	<u>İzni veren devlet makamları</u>
Bitkilerin korunması için kullanılan kimyevi maddeler	3803	Azerbaycan Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı
İlaç preparatların ve Tıbbi Levazimat	9018-9022	Azerbaycan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı
Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde iş ve hizmetlerin yapılması, yabancı firmalar tarafından onarım, inşaat ve restorasyon işlerinin yapılması		Devlet İnşaat ve Mimarlık Komitesi Devlet Ekoloji ve Tabiatı Koruma Komitesi
Yabancı nakliyat vasıtalarının çalışması veya kiralanması Uluslararası posta, iletişim hizmetlerinin yapılması		Azerbaycan Cumhuriyeti İletişim Bakanlığı
Hukuk hizmetleri		Adalet Bakanlığı

KAYNAKLAR

- Akbank, *Ekonomi Ansiklopedisi*, Akbank Yayınları, İstanbul, 1998.
- AKKAYA Şahin, *Diş Ticaretin Vergilendirilmesi ve Uluslararası Rekabet*, İstanbul Üniversitesi S.B.E., Maliye Bölümü, Doktora Tezi, İstanbul, 1992.
- AZERBAJCAN CUMHURİYETİ DEVLET İSTATİSTİK KOMİTESİ, *Azerbaijan in Figures 1998-1999*, Bakü, 1999.
- AZERBAJCAN CUMHURİYETİ İ MERKEZ BANKASI, *1999 Raporu*, Bakü, 1999.
- AZERBAJCAN CUMHURİYETİ İKTİSAT BAKANLIĞI, *Ekonomik Rapor 1999-2000*, Bakü, 2000.
- AZERBAJCAN CUMHURİYETİ DEVLET EMLAK (ÖZELLEŞTİRME) KOMİTESİ, *Azerbaycanda Özelleştirme*, Bakü, 1998.
- BALASSA Bela, "Trade Liberalisation and "Revealed" Comparative Advantage", *The Manchester School of Economic and Social Studies*, Vol, 33 May, 1969.
- BİR NUMARA YATIRIMCILIK, *Ekonomi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998.

DİNLER Zeynel, **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, 4.baskı, Bursa, 1998.

ELİYEV Ferhad, "XXI Esrin Astanasında Azərbaycan'da Heyat Seviyesi", **Ekspert Dergisi**, No: 10-11, Bakü, 2000.

EMİRASLANOV Azer, **Azərbaycan İqtisadiyyatı və Bazar Münasebetləri**, Azərbaycan Ansiklopedisi Yayınları, Bakü, 1998.

ENGİN Nazım, **Uluslararası Ticarete Korumacılık Eğilimleri**, İTO Yayınları No:1992-4, İstanbul, 1992.

EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT,
Transitional Report 1994 and 1997,
<http://www.ebrd.com/russian/index.htm>.

GULİYEVA Aide, "Sosial Heyat Şəraiti İqtisadiyyatın Tempı ilə Uzlaşmır", **Ekspert Dergisi**, No: 4-5, Bakü, 2000.

İBADOĞLU Gubad, "Keçid İqtisadiyatlı Ölkələrin Vergi Siteminin Mukayeseli və Statistik Tehlili", **Ekspert Dergisi**, No:2, Bakü, 2000.

IMF, **Azerbaijan Republic: Selected Issues (Registered Foreign Trade Statistics)**, Washington DC, June 1999.

IMF, **Direction of Trade Statistics Yearbook**, New York, 1998.

İSMAİLOV Altay, **Maliye Politikası ve Azərbaycan Örneği**, M.Ü. S.B.E.,Yüksek Lisanans Tezi, İstanbul, 2001.

İŞGÜDEN Tamer, AKYÜZ Müfit, Uluslararası İktisat, Evrim Kitabevi, İstanbul,1990.

İTO, Dış Ticarete Liberalleşme ve İthalat Eğilimleri, İTO Yayınları No: 1994-27, İstanbul, 1994.

KALAYCIOĞLU Sema, Dış Ticarete Korumacılık ve Liberasyon: Teori ve Dünyadaki Uygulamalar, Beta Yayınları, İstanbul, 1991.

KARLUK Rıdvan, Uluslararası Ekonomi, Beta Yayınları, 4.baskı, İstanbul, 1996.

KAZGAN Gülten, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1984.

KOÇ Mehmet İlker, "Azerbaycan Yatırımcılarımızı Bekliyor", Para Dergisi, 3-9 Ocak, 1999.

KÖYBAŞI Arif, Küreselleşme ve Bölgeselleşme Hareketlerinin Serbest Dış Ticaret Üzerine Etkileri, Marmara Üniversitesi S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.

KULİYEV Ragip, "General Problems of Implementatition of Economic Reforms in Azerbaijan", Eurasian Studies, Volume 1, Number 3,1994.

KUMABARACIBAŞI Onur, Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi, Kalite Matbaası, Ankara, 1976.

KURDOĞLU Çelik, Dış Ticaret ve Teknik Seçimi, Ankara Üniversitesi Yayınları No: 381, Ankara, 1975.

KÜÇÜKAHMETOĞLU Osman, "Türkiye' nin Avrupa Birliği(AB) ve AB Dışı Ülkelere Göre Rekabet Gücü", **Banka - Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı 9, İstanbul, Eylül 2000.

KÜÇÜKAHMETOĞLU Osman, **Rekabet Edebilirlik: Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii Üzerine Bir Araştırma**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2000.

MACLEOD John, "Economic Performance and Prospects", Editor, Transition Economies, **The Economist Intelligence Unit**, London, United Kingdom, 2000.

MAMEDOV Zakhid, **Enflasyon, Faiz ve Döviz Kuru İlişkileri, Türkiye Uygulaması Işığında Azerbaycan İçin Bir Değerlendirme**, Doktora Tezi, İstanbul, 1998.

MIKIC Mia, **İnternational Trade**, Macmillan, London, 1998.

PUGEL Thomas A., LİNDERT Peter H., **International Economics**, Irwin McGraw Hill Company İnternational Edition, Eleventh Edition, 2000.

SANCAK Ercan, **Keçid İqtisadiyyatında İnflasiya Problemi: Türkiye Tecrübesi ve Azerbaycan' nın keçid İqtisadiyyatı**, Kafkas Üniversitesi, Doktora Tezi, Bakü, 1999.

SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulamalar**, Güzem Can Yayınları, Geliştirilmiş 13.baskı, İstanbul, 1999.

SEYİDOĞLU Halil, **Ekonomik Terimler: Ansiklopedik Sözlük**, Güzem Can Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1999.

ŞENEL İbrahim, **Azerbaycan Ülke Raporu**, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Yayınları, İstanbul, 1998.

TACIS, **Azerbaycan' ın İktisadi İcmalı**, Bakü, Temmuz-Aralık 1999.

T.C. BAŞBAKANLIK DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI BAKÜ TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ, **Yıllık Ekonomik Rapor 1999**, Bakü, Nisan 2000.

TOGAN Sübiday, **1980' ılı Yıllarda Türk Dış ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu**, Türk Eximbank Araştırmaları Dizisi No:1, Ankara, 1993.

TÜRK SANAYICI VE İŞADAMLARI BEYNELHALK CEMİYETİ (TÜSİAB), **Ekonomik Durum 1999**, Bakü, 1999.

UNITED NATIONS, **İnternational Trade Statistics Yearbook, Trade by Country**, Volume 1, New York,1997.

ÜLGER İrfan Kaya, **Profile-99**, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999

ÜNAL Ömer Faruk, ERDAL Ayhan, **Azerbaycan' da Özelleştirme**, Karadeniz Genç İşadamları Derneği, Yayını No:4, Trabzon, 1998.

VELİYEV Dünyamalı, "İpek Yolu ve Azerbaycan İqtisadiyyatının Beynelhalk Rekabet Gücü", **İpek Yolu Dergisi**, Bakü, 1997.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.eiu.com>

<http://www.turkbe.gov.az>

<http://www.ebrd.com/russian/index.htm>

<http://www.tusiab.com.az/ekonomi4.htm>

<http://www.tusiab.com.az/ekodurum.htm#doviz>

<http://www.imf.org/external/country/aze/index.htm>

